

SALVAREA DE LA DEMOLARE ȘI RESTAURAREA
BISERICII DOMNEȘTI DIN PITEȘTI (1963-1968)

OCTAVIAN DĂRMĂNESCU*

1. Marea „degajare”. Idee deloc nouă, dar urmărită politic de regimul comunist, sistematizarea centrului Piteștiului era „promisă” încă de la începutul acaparării puterii. Cu toată opțiunea „de stânga” a parohului Marin S. Diaconescu¹, intelectual fin, mână energică și talentat orator, tăvălugului demolărilor – al „degajării” terenului de un trecut burghez, plin de afaceri, deci de interese personale – nu i s-a putut opune aproape nimeni². Aproape, deoarece, după cum vedem, Sf. Gheorghe din Pitești este încă în picioare. Demolarea prăvăliilor bisericii, somată de Sfatul Popular – clădiri declarate formal ca insalubre, pentru ca abuzul să se bazeze pe un temei legal – nu era neapărat o tragedie, deoarece, din scripte, biserica nu producea prea mult de pe urma lor. Mai mult, clerul chiar a câștigat un anumit beneficiu, nu prea mare, din valorificarea materialului rezultat, cărămizi, fier, binale, mobilier, beneficiu intitulat sugestiv „gratificații de demolare”.

Din actele păstrate se desprinde o idee clară: parohul a scris îngăduitor la demolarea prăvăliilor bisericii. Această politică a fost singura opțiune în acele timpuri dure.

Tot sfinția sa arată și plusul general, estetic, de netăgăduit: „Biserica (...) a câștigat imens, ca aspect general, prin respirația largă ce-a dobândit după dispariția chingii de șandramale ce-o împresura spre Miazănoapte și spre Răsărit și care adăpostea pe uliță o mizerie indescriptibilă.

---

* Biserica Domnească „Sf. Gheorghe”, Pitești.

¹ Distrugerea vechiului centru civic era văzută bine de mulți „progresiști”. Printre ei, parohul, care scria în 1959: „Operațiunea de demolare a prăvăliilor vechi ale Bisericii este rezultatul unei perfecte înțelegeri între Organele Comunale și cele Parohiale. Acest lucru se va comunica și Sfintei Episcopii”, Arhiva bisericii domnești din Pitești (în continuare, „Arhiva...”), „Registru de procese-verbale, 1953-1963”, f. 180.

² Chiar dânsul mărturisea într-o dare de seamă din 1958: „Aplicarea planului de sistematizare a orașului ne constrânge la demolarea prăvăliilor și caselor ce are biserica (...) Va trebui să dărâăm și ultima prăvălie veche a bisericii din str. Șerban Vodă, nr. 19, precum și magazia din curtea bisericii, care va rămâne descoperită prin dărâmarea prăvăliilor din spatele ei”, Arhiva..., Dos. 4/1958, f. 5 și f. 7.

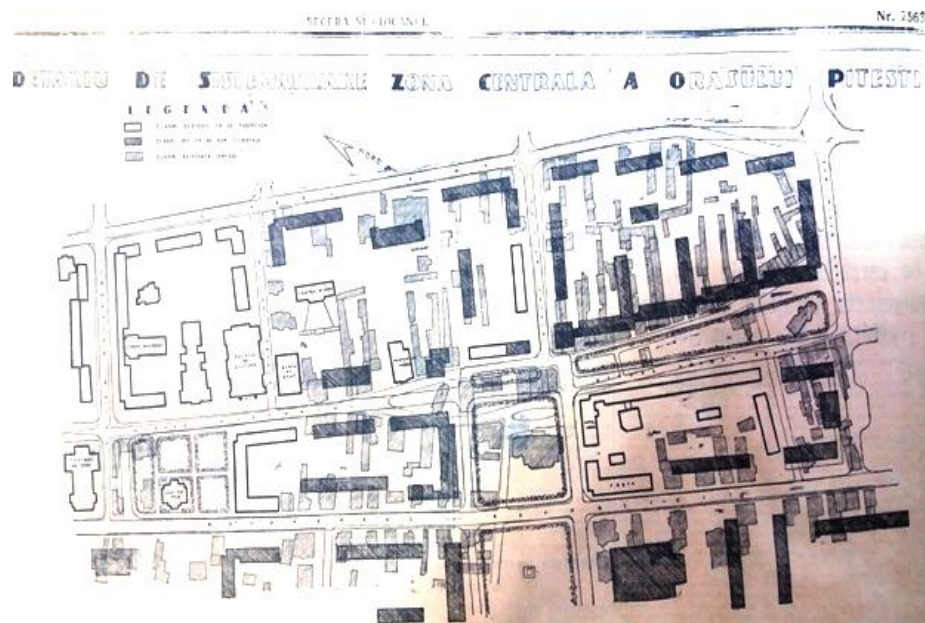

*Vizita la Pitești a oficialităților statului român, 1961.
Se remarcă prezența lui Gheorghe Gheorghiu Dej și a lui Nicolae Ceaușescu.
Sursa: Fototeca online a comunismului românesc, cota 1/1961.*

Am pierdut ceva în ordinea materială, dar am câștigat mult din punct de vedere estetic, moral și social. (...) Un lucru de mare preț am realizat prin comportarea față de Sfatul Popular: colaborarea activă și mulțumirea reciprocă. Biserica, în raporturile sale cu organele de Stat, trebuie să fie pildă pentru toți cetățenii care, în majoritate, sunt chiar credincioșii Bisericii”³. Departe de zgomotul inerent stilului activist, se întrevede cartea dificilă, singura, pe care a avut-o în mână preotul Marin S. Diaconescu și pe care a jucat-o, de nevoie, până la capăt, unde, din păcate, pe tura următorului paroh, avea să descopere – probabil cu surprindere sau nu! – o realitate sinistru de simplă: Sfatul Popular nu are nicio simpatie, în general, pentru Biserică, demolează în 1962 Sf. Nicolae și se pregătește să dea jos și Sf. Gheorghe-Domnesc⁴!

³ Arhiva..., Dos. 2/1959, f. 22.

⁴ Potrivit doamnei profesoare Elena Nica, fratele domniei sale, George Marinescu, vicepreședintele de atunci al Sfatului Popular Regional, a luat apărarea bisericii Sf. Gheorghe. Acest gest nu fusese uitat de preoții de aici, în necrologul din 1993 al răposatului amintindu-se acest lucru. Mai mult, conform unei mărturii culese în 2015 de către autor de la arhitectul nonagenar Toma Ilie, s-a propus, de asemenea, translarea ei pe linia blocului Bălașa, mai precis 50 de metri la Sud, Trustul de Proiectare pregătindu-se, în acest sens, cu o documentație minimală.

*Detaliu dintr-unul din planurile generale de sistematizare a centrului orașului Pitești, în care Biserica Domnească figurează ca propusă pentru demolare.
Sursa: „Secera și ciocanul”, anul XII, nr. 2566/1 august 1962, p. 2.*

„Limpezirea”, termen reușit al parohului⁵, se prezintă astfel. Până la venirea „regimului democrat”, nu s-a demolat nimic peste voința episcopiei. În 1948 se rechiziționează prăvălia din str. Șerban Vodă, nr. 15 (dacă numărul s-a păstrat și în 1959, înseamnă că în 1948 statul a ocupat numai o prăvălie din casa parohială)⁶ și din str. Alexandru Lahovari, nr. 5⁷. Prima demolare impusă este în 1952, str. Maxim Gorki, nr. 16, suprafața 64, 65 metri pătrați⁸.

În 1957 epitropia propune Sfatului Popular un schimb de proprietăți, dar nu se precizează care anume⁹. A doua demolare impusă este în 1958, a prăvăliei din str. Maxim Gorki, nr. 5, în suprafață de 69, 78 metri pătrați¹⁰.

În 1959 se demolează prăvălia din str. Șerban Vodă, nr. 5-7, în suprafață 70 metri pătrați¹¹, și casa parohială, str. Șerban Vodă colț cu Vasile

⁵ Arhiva..., Dos. 2/1959, p. 26. Parohul raportează episcopului Iosif: „Am limpezit terenul”.

⁶ Arhiva..., Dos. 1/1948, f. 31.

⁷ Arhiva..., Dos. 1/1948, f. 59.

⁸ Arhiva..., Dos. 2/1952, f. 63.

⁹ Arhiva..., „Registru de intrare-ieșire, 1956-1959”, f. 17.

¹⁰ Arhiva..., Dos. 1/1957, foile 59 și 61. În Arhiva..., „Registru de procese-verbale, 1953-1963”, f. 204, el figurează ca demolat în anul următor, 1959.

¹¹ Arhiva..., Dos. 4/1958, f. 212. Declarate insalubre prin ordinul nr. 16.600/2 decembrie 1958.

Roaită, nr. 1, suprafața de 112 metri pătrați¹². Atenție, ies din inventar și terenurile de sub clădirile demolate, ele devenind spațiu verde al Sfatului Popular, fără, însă, niciun act de preluare – această situație rămâne zeci de ani un suspans inerent multor abuzuri ale Statului.

*Unul dintre planurile de sistematizare a centrului Piteștiului concurente, cel al arhitectului P. Pădurețu, în care biserica domnească încă era luată în considerare.
Sursa: „Secera și ciocanul”, anul XII, nr. 2558/22 iulie 1962, p. 2.*

¹² Arhiva..., Dos. 4/1958, f. 129. Parohul notează involuntar o chestiune importantă: „odată cu demolarea acestor imobile, terenurile respective au fost transformate de Sfatul Popular în spațiu verde”. Totuși, cu toate că de acum înainte curtea bisericii apare ca proprietate a primăriei Pitești, ea apare natural și în inventarul parohiei, deoarece, în spiritul bunului simț, încă de la 1656, anul ctitoririi, biserica a avut pământ ei împrejurul ei.

De-abia în 2016, printr-un efort documentar și logistic, epitropia a reușit întocmirea unui dosar complet, cu actele originale, vechi, pentru recăștigarea dreptului de proprietate asupra lor¹³. Lucrare de amploare, deoarece clădirea era nouă, de nici trei decenii, demolarea la finele lui 1959 a casei parohiale a stârnit deziluzia generală a personalului de la Sf. Gheorghe¹⁴. Să urmărim, însă, ce înțelegea, de fapt, statul prin „limpezire”.

2. Salvarea. În opinia noastră este destul de regretabil că prezentul capitol beneficiază în această chestiune doar de un articol anterior – și acela nenotificat bibliografic, dar, totuși, valoros – care să evoce această perioadă terminus¹⁵. Această stare de fapt poate fi înțeleasă, în parte, datorită umbrei

---

¹³ Au fost și alte încercări înainte, pe perioada parohiatului părintelui Grigore Lucian, dar acestea se loveau legal de inexistența actelor vechi de proprietate. Acestea au fost descoperite accidental la finele anului 2015 într-un dosar din 1903. Această descoperire a fost neașteptată, de un plus binevenit istoriografic. Foarte probabil fuseseră ascunse acolo pentru o mai bună protecție în fața imprevizibilului de care dădea dovadă constant statul comunist. Menționăm că acest dosar cu acte vechi este inedit, el nefigurând niciodată în arhiva bisericii. Foarte probabil a fost adus în perioada comunistă de către un deținător rudă cu vechii preoți sau epitropi și donat bisericii căruii îi aparținea.

¹⁴ Parohul își ascundea mâhnirea, mutând politic discuția spre o păsuire a datei demolării, nicidecum o opoziție față de cerința abuzivă a Statului: „Se recapitulează gesturile de înțelegere și colaborare ale Consiliului la această excepțională înnoire edilitară: fără nicio împotrivire, cu graba cuvenită, s-a trecut la demolarea a șase imobile. Cel despre care este vorba prezintă însă o valoare și o utilitate deosebită pentru rosturile bisericii. Pentru a se executa deci o asemenea lucrare în condițiuni acceptabile pentru ambele părți, Consiliul apreciază ca lucrarea de demolare să fie amânată până primăvara viitoare, spre a avea timpul necesar pentru îndeplinirea formalităților de licitație și valorificare a materialelor rezultate și pentru găsirea unui alt sediu corespunzător pentru parohie”, Arhiva..., „Registru de procese-verbale, 1953-1963”, f. 184. Casa parohială – care la finele lui 1959 era ocupată de cântărețul Ion Costelian, de chiriașul Toros Durghersahighian, cizmar, și de Stat, prin Alimentara care plătea, la rându-i, chirie – va fi demolată de epitropie peste nici trei luni. Clerul se auto-gratifică cu valoarea bănească a materialelor salvate. Aceste premii se numesc „gratificații de demolare” și se primesc datorită unor merite descrise clar: „Munca deosebită pentru demolarea în bune condițiuni a cancelariei parohiale: timp de 2 săptămâni (1-15 noiembrie 1959, de la orele 7 dimineața până la orele 10 seara – în văzul tuturor credincioșilor care s-u perindat pe lângă biserică – pe vreme bună și pe vreme rea, au organizat, supravegheat și îndrumat munca de demolare a cancelariei parohiale, imobil cuprins în planul de sistematizare a orașului, înregistrând, măsurând, sortând, contabilizând și valorificând materialele recuperate și grăbind la maximum lucru spre a scurta cât mai mult posibil priveriștea neplăcută pe care o oferă inevitabil un imobil în demolare. Cu acest prilej, personalul a desfășurat o însemnată activitate de ordin social, prin înțelegerea și sărguința arătată stimulând totodată și adeviunea și colaborarea orășenilor la planul de sistematizare în curs de aplicare, precum și la alte activități”, Arhiva..., „Registru de procese-verbale, 1953-1963”, f. 201.

¹⁵ Dr. Zicu Ionescu, *Salvarea de la demolare a catedralei Sf. Gheorghe din Pitești, în Opresiunea cultelor religioase din România în tipul dictaturii comuniste: simpozion: Pitești, 2002: comunicări*, București, Editura Fundației Culturale Memoria, 2003., pp. 121-122. Vezi, de asemenea, și Octavian Dărmănescu, *Biserica domnească din Pitești. Salvarea de la demolare (I)*, „Restituiri Pitești”, anul XV, serie nouă, nr. 1 (43)/2017, p. 15-19.

cenzurii regimului comunist care, pentru unii dintre cei care au trăit acele evenimente, încă se mai simțea și după 1989. De aceea, în lumina documentelor găsite până acum, următoarele rânduri pot părea pătinoare pentru unii, cu toată demonstrația bibliografică. Mărturisim că pretenția noastră este să demonstrăm calitatea, tristă în fond, de biserică martir a bisericii domnești Sf. Gheorghe din Pitești¹⁶.

O precauție capitală în chestiunea dramatică a existenței ei în timpul regimului comunist este delimitarea neutră a două momente clare și imediat succesive: primul este amenințarea cu demolarea a bisericii domnești din Pitești, al doilea este comutarea ei în restaurare științifică. Din păcate, credem (după o campanie de interogare de aproape doi ani, 2014-2015) că toți martorii interogați (aproape 30 de persoane, majoritatea peste 75 de ani) le confundă și dau gir total intenției de demolare, existentă în mod real, din motive de sistematizare – mai vechi¹⁷, dar după 1948 citește politice – a centrului orașului Pitești, însă, atenție, nematerializată¹⁸.

¹⁶ Provocările ei din timpul perioadei comuniste au fost următoarele: 1. Permanentă amenințare cu demolarea între anii 1959-1965 2. Posibila transformare în muzeu în anii imediat următori redeschiderii din 1968 3. Amenințarea periodică cu demolarea, după restaurare, de către Elena Ceaușescu, deoarece biserica era prea vizibilă, mai ales în transmisiunile directe televizate din centrul civic. Conform sondajului pe care le-am făcut în perioada 2013-2016, această realitate greu credibilă azi stăruie încă natural și neutru în memoria piteștenilor. De altfel, ea este semnalizată și de fostul paroh Marin Diaconescu. Iată ce scria în 1976: „Și astăzi încă, după ce a fost radical restaurată și redată cultului, se mai găsesc glasuri răzlete care șoptesc pe la urechea unuia sau a altuia precum că tot va fi demolată această biserică sau, în cazul cel mai bun, va fi închisă pentru cult și va rămâne un simplu monument istoric, un muzeu”, Arhiva..., „Cartea de Aur a Bisericii Catedrale Sf. Gheorghe din Pitești” (în continuare, „Cartea de Aur...”), pr. Marin S. Diaconescu, 1956, manuscris, f. 178. Amenințarea era reală, din moment ce memorialistul îi dedică combaterii ei încă o pagină și jumătate. Același memorialist amintește din nou pericolul constant dintre anii 1968-1989, de data aceasta într-un articol din 1990: „Dacă nu venea minunea din dec. 1989 cu Revoluția de la Timișoara, biserica Sf. Gheorghe sigur avea să fie demolată nesuferită fiindu-i foarte Casei Albe și mai ales academicienei (repetente) de renume mondial care avea răspunderea politică a județului Argeș. Prea marea vecinătate a bisericii Sf. Gheorghe cu Casa Albă între care se afla piața Lenin, incomoda cumplit pe comuniștii conducători locali ai căror ochi se împiedicau permanent de casa Domnului și de Crucea de pe ea în plăcerea lor de a-și întinde privirea de pe balconul palatului administrativ până la teatru și mai departe. Eu mă mir cum au putut suferi acest obstacol, biserica lui Dumnezeu față în față cu Palatul ateu până acum patru luni și ceva pentru ca astăzi biserica Sf. Gheorghe să aibă în vecinătate aceeași Casă Albă, dar cu conducători creștini, nu atei (...)”, Preot prof. Marin S. Diaconescu, *Un monument istoric: catedrala „Sf. Gheorghe” din Pitești*, Revista „Omu”, Pitești, nr. 2, 1990, p. 5. Același articol, în Arhiva..., Preotul prof. Marin Diaconescu, „Scrisori și diverse expediate pe 1990” (volumul 63), foile 48-53.

¹⁷ Ideea sistematizării centrului civic a fost o constantă a multor primării din țară și nu a venit de acum, ci de mult mai dinainte, de la jumătatea secolului al XIX-lea. Că iminența unei demolări generale a prăvăliilor din centrul Piteștiului era reală, o probează nu numai incursiunile, nu puține, ale ei în amenajarea de mici piețe, una chiar în fața catedralei Sfântul Gheorghe, la începutul secolului XX, dar și de clauza autorizației de construcție din 1932 a casei parohiale de

Potrivit unei însemnări accidentale a parohului Marin S. Diaconescu, bisericile centrale Sf. Nicolae și Sf. Gheorghe erau pe lista demolărilor încă din 1959. Menționăm că relatarea, foarte importantă pentru înțelegerea clară a acelor timpuri, survine după câteva vizite, dintre care una intimă, în cancelaria parohiei, a unor importanți inspecitori de la Departamentul Cultelor¹⁹. O redăm în totalitate: „Svonuri insistente, dar neîntemeiate. În aplicarea planului de sistematizare a orașului Pitești pe distanța dintre bis. Sf. Gheorghe și Sf. Nicolae se vorbește și de dărâmarea sau mutarea bisericii Sf. Gheorghe. Este posibil acest lucru, dar nu este practic și nici politic nu este a se trece la aplicare, chiar dacă s-ar călca și legea monumentelor istorice. Dar să presupunem că svonurile s-ar adevăra și că, deci, biserica Sf. Gheorghe s-ar dărâma sau s-ar muta. Motive de ordin edilitar ar putea să determine la aceasta; sau alte motive necunoscute încă. Faptul ar produce senzație și ar ridica

---

lângă biserică – doar amintită de paroh în 1959, dar pe care noi nu am găsit-o – prin care clădirea putea fi demolată dacă sistematizarea viitoare o cerea. O însemnare din 1945 a aceluiași paroh, Marin Diaconescu, întrezărea „degajarea” terenului din jurul bisericii, dar o intuia ca fiind un moment istoric îndepărtat, Arhiva..., Dos. 2/1945, f. 17. Arh. Gh. Curinschi, în *Conservarea specificului orașelor. Înnoirea fondului construit urban, un proces logic*, în „R.M.M.-M.I.A.”, nr. 2, 1975, p. 21, încearcă să arate că orașele le-au schimbat și alții, înaintea comuniștilor. Ing. Matei Ghigiu, cu importante funcții locale în anii demolărilor masive, vedea Piteștiul vechi drept un „patrimoniu locativ dezorganizat și insalubru”, *Secera și ciocanul*, anul XIII, nr. 2985/8 decembrie 1963, p. 3.

¹⁸ Col. George Pascu, 93 de ani, parohian de mic aici, consilier al bisericii și solist-tenor al corului, declara în 2014 că regimul comunist nu a dărâmat abuziv nicio cărămidă la Sf. Gheorghe din Pitești. Arh. Ștefan Balș declară indirect că nu a găsit o biserică demolată parțial, ci că el a început primul acțiunea, însă pozitiv-recuperator, prin înlăturarea elementelor adăugate snob, neestetice: „Dărâmarea părților superioare de lemn și de zid ale turnului clopotniță, din secolul al XIX-lea, a constituit primul pas realizat, lucrarea fiind oricum, înscrisă pe linia dărâmarilor în cazul condamnării monumentului”, vezi Ștefan Balș, *Biserica Sf. Gheorghe din Pitești*, în „R.M.M.-M.I.A.”, anul XLV, nr. 2, 1976, p. 63. Un alt articol esențial despre restaurarea arhitectului Ștefan Balș, vezi Pr. dr. Marin Braniște, *330 de ani de la zidirea bisericii domnești Sf. Gheorghe din Pitești*, în Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena, 1986. În prezent, acest număr al Almanahului se găsește la Pitești numai în cadrul bibliotecii bisericii domnești Sf. Gheorghe, cel din cadrul Bibliotecii Județene Argeș și cel din cadrul Bibliotecii Muzeului Județean Argeș dispărând regretabil acum câțiva ani – un risc recurent în istoriografia locală este distrugerea involuntară probabil a surselor. Cercetătorii nu mai repun sursele de unde le-au luat spre cercetare. Așa au dispărut două pomelnice vechi, foarte prețioase, plus o listă de cheltuieli de la biserica domnească din Pitești, cercetate acum cincizeci de ani de către pr. dr. Marin M. Braniște. Tot în acest mod, acum un deceniu, a dispărut pomelnicul vechi de la Mavrodolu. Cazurile pot continua. Cea mai mare pierdere, însă, este Penticostarionul din 1743 unde se menționa pentru prima dată o formă organizată de învățământ în Pitești, în 1764. Cartea se afla la Sf. Ioan, apoi a fost mutată la Sf. Treime. În prezent, nu se mai găsește nicăieri. Sperăm în reparația ei.

¹⁹ Arhiva..., „Agendă de birou pe anul 1959, vol. I”, zilele de 16 ianuarie (inspectorul general Theodor Vasilescu, care rămâne câteva zile în casa parohială), ziua de 7 martie (inspectorul general Boboșca; doarme în cancelaria parohială), zilele de 27 mai și 27 iunie (același Boboșca).

întrebări peste întrebări. Comentariile de tot felul s-ar plimba pe piață și discuțiile contradictorii ar frământa opinia publică. Asta, o săptămână, o lună, un an, și-apoi s-ar face liniște. Și s-ar reintra în normal. Prin acest fapt, de-ar fi să se producă, nu se atinge cu nimic credința oamenilor cu adevărat credincioși, căci credința nu se condiționează de prezența unui locaș de închinare mic sau mare. Orașul Pitești are 9 biserici și niciuna nu geme de credincioși în Duminici și sărbători, deși orașul are 40.000-50.000 de locuitori. Biserica Sf. Gheorghe are 650 de familii cu circa 2.000 de suflete din care nu vin la biserică nici 5%. Sunt enoriași, și încă destui, cari nu calcă prin biserică, ba cari nu cunosc nici biserica, nici pe slujitorii ei. Aceștia sunt majoritatea. Pentru aceștia biserica Sf. Gheorghe este ca și inexistentă, iar slujitorii, ca morți. Așa că...biserica e dărâmată de mult pentru mulți. Dar cred sigur că nu se va dărâma. E prea veche și prea frumoasă și prea de curând restaurată ca s-o dea nimicirii pentru înnoiri de ordin edilitar. Vom trăi și vom vedea. Preot Marin S. Diaconescu²⁰. Departe de stoicismul parohului, probabil nepermis – în 1962, la demolarea bisericii Sf. Nicolae, îi va repugna compasiunea inopinată a trecătorilor față de monumentul dat jos, înfierându-i în scris că nu fac loc progresului²¹ –, notăm grija Sfatului Popular pentru o „degajare” totală a terenului.

²⁰ Arhiva..., „Agendă de birou pe anul 1959, vol. I”, ziua de 4 iunie 1959.

²¹ Pr. Marin S. Diaconescu, „Cronică zilnică pe 1962 ținută de Pr. Marin S. Diaconescu, pensionar” (în continuare, „Cronică zilnică, 1962”), manuscris aflat în proprietatea d-lui Eugen Boia din Pitești, fotografiat de autor în 2014 și depus în biblioteca bisericii domnești din Pitești), p. 136: „Vineri, 27 iulie 1962: Biserica sf. Nicolae (zisă „Cu Ceas”) a intrat în demolare. S-au descoperit turlele și continuă lucrul. Babele și bărbații babe (fără văz larg și pradă unor sentimente oarbe) – unii – își plimbă jalea pe stradă, vrând să spună că li se strică credința. Credința nu stă în ziduri de var și cărămidă, ci în adâncul sufletului iluminat de Dumnezeu. Biserica e casă de rugăciune (sfințită) – făcută de oameni din cărămidă, nisip, var, apă, fier etc. Desființat Altarul prin ridicarea sf. Moaște de la sf. Prestol, biserica rămâne o simplă clădire care tot de oameni poate fi dărâmată, fără să fie jignită credința credincioșilor. După demolare aș vrea să văd pe toți plângăreții (reacționari în fond) umplând celelalte biserici prin prezența lor permanent în biserică. Când s-a schimbat Calendarul (stil nou), ucigașii de oameni făceau pe revoluții din satul meu, nu adevărații credincioși. O nevoie edilitară și estetică (în aplicarea planului de sistematizare) au dus la demolarea bisericii sf. Nicolae, care nu era monumentală”. O altă remarcă, din 18 august, același an: „Demolările în centrul orașului continuă. În locul bisericii Sf. Nicolae a apărut un parc de flori de toată frumusețea. Spațiul verde se întinde mereu peste locurile eliberate de clădiri demolate. Cărtitorii și bârfitorii de meserie, precum și reacționarii iremediabili au început să amuțească în fața faptelor. Înnoirile care se fac zi de zi și toate înfăptuirile inițiate de Partid schema în mod extraordinar soarta orașelor, fața satelor, fața Țării. Regret, mereu regret că nu-s cu 30 de ani mai tânăr ca să pot asista la prefăcerile de basm ce vor urma în anii care vin”, Arhiva..., „Cronică zilnică, 1962”, pp. 145-146. Încă o remarcă interesantă: „Prea Sfințitul – cu care din 1944 am fost în perfect acord în toate problemele de actualitate – aliniindu-se fără rezerve după comandamentele vremii noi, este și astăzi tot așa de ferm în atitudini. În ce mă privește, ca pensionar, vreau să-mi slujesc patria până la moarte, cu toată? și pe orice cale bună, dreaptă și cinstită”, Arhiva..., „Cronică zilnică, 1962”, p. 139.

În 1961 biserica primește o palmă inopinată tocmai din partea unui for superior al B.O.R.²². Informația o avem de la părintele paroh Marin Diaconescu care nu îl numește, dar pe care, pe cale ierarhică, nu poate fi decât episcopia Râmnicului și Argeșului via Protoieria Pitești. Faptul că episcopia restrânge programul de la catedrala din Pitești o aflăm, însă, dintr-un act intern²³. Este vorba despre reducerea drastică a programului la Sf. Gheorghe, catedrala orașului Pitești. Cităm mărturia: „(...) până într-o zi când netam-nesam, fără nicio prevenire, ne-am pomenit cu un ordin superior, nu de la organele de Stat, ordin verbal, nu scris, dar foarte categoric: să ținem biserica închisă în toate zilele săptămânii, afară de Dumineca și sărbătorile de peste săptămână, iar sâmbăta s-o deschidem numai dacă este absolută nevoie. Ordin scurt, clar, precis, categoric și lipsit de orice explicație, deși era necesară explicația, ca să lămurim și noi pe credincioși. (...) Ordinul verbal mi s-a dat mie, iar eu, în aceeași zi, l-am adus la cunoștință colegilor și tovarășilor mei de muncă, trecând imediat la aplicare, fiecare întrebându-ne: de ce și pentru ce?”²⁴. Programul redus nu era o noutate la Sf. Gheorghe, însuși parohul luând această inițiativă în 1946²⁵, pentru câțiva ani – de fapt și pe perioada fostului paroh, Marin Preoteșcu, nu se făceau slujbe decât duminica și în sărbători²⁶, dar biserica era deschisă zilnic. Însă acum decizia sporea și mai mult izolarea catedralei în cadrul urbei.

Violentă, campania de demolare a centrului vechi – căreia în iulie 1962 îi căzuse victimă biserica (fostă filială a Sf. Gheorghe) Sf. Nicolae, zisă și „cu Ceas”²⁷, dărâmată repede, fără nicio opoziție din partea urbei – urma cu demolarea monumentului de arhitectură medievală construit în 1656, biserica domnească cu hramul Sf. Gheorghe²⁸. Faptul că în vara lui 1962, imediat după

²² Arhiva..., Dos. 2/1961, f. 35.

²³ Arhiva..., Dos. 2/1961, f. 17.

²⁴ Arhiva..., „Cartea de Aur...”, foile 153-154. Vezi și Arhiva..., „Parohia Bisericii Sf. Gheorghe din Pitești, Organizarea muncii în Biserică, 1957-1961”, foile 38-39. Parohul a fost chestionat la București de către un for bisericesc superior în privința contextului local.

²⁵ Arhiva..., Dos. 2/1946, f. 66.

²⁶ Arhiva..., Dos. 2/1961, f. 17.

²⁷ „Distrugerile provocate de ofensiva unui fals urbanism și-au pus amprenta negativă și la Iași, la Târgoviște, la Craiova sau la Curtea de Argeș. (...) E suficient să ne gândim la dispariția bazarului din Gherla sau la demolarea unor monumente reprezentative ca Academia Mihăileană de la Iași sau la biserica Sf. Nicolae din Pitești. Și totuși, dincolo de asemenea greșeli pe care le amintim tocmai pentru a menține trează atenția în fața unor asemenea posibile pericole...”, vezi Vasile Drăguț, *Anul european al patrimoniului arhitectural. Monumentele și centrele istorice din România*, în „R.M.M.-M.I.A.”, 1975, nr. 2, p. 10.

²⁸ Avem două mărturii „tari”, irefutabile, pe care suntem obligați să le luăm în considerare, însă, repetăm, integrate nu demolării, ci restaurării, proces la fel de violent, deoarece au fost înlăturate, violent, bineînțeles, și pridvorul-clopotniță, și pronaosul. Prima este o mărturie indirectă. Viorica Nistor, actualmente angajată la pangarul din stânga al bisericii domnești, relatează că în anii 2000 un cetățean în vârstă, domiciliat într-o comună de lângă Pitești, i-a mărturisit că a încercat

Sf. Nicolae, urmează și Sf. Gheorghe este probat nu numai de publicarea în „Secera și ciocanul” a planului de sistematizare a centrului orașului Pitești, unde biserica domnească nu mai figurează²⁹, ci și de ultimatumul împuternicitului raional Ion Bărbulescu, de a „lichida” obiectele bisericii Sf. Gheorghe³⁰. Totodată, atmosfera generală, dictată de o propagandă maturizată de mult, era influențată de jubileul mic, mare pentru P.M.R., acela de împlinire în 1964 a douăzeci de ani de la „câștigarea” războiului prin „revoluție” și „insurecție armată”, douăzeci de ani de „democrație”. Douăzeci de ani de „împliniri mărețe”, de alungare ostinată a vechiului, reprezentată la noi, mai ales politic, și de demolarea centrelor vechi urbane.

Totuși, noul paroh, Marin Braniște, ignoră tot contextul neprielnic – iar fi spus protopopului C-tin Dejan că „Cel ce a dat ordin verbal, să dea și ordin scris”³¹ – și cere în 7 aprilie 1962 o aprobare D.S.A.P.C. pentru lucrări de reparație, cu intenția de a ține biserica în urgența unei operațiuni legitime. Se dorește repararea jgheburilor, tencuieli noi, zugrăvit și refacerea trotuarelor³².

---

personal, la ordin, cu tancul pe care-l manevra, să distrugă biserica, dar din motive tehnice inexplicabile, nu a reușit, țeava tunului mișcându-se haotic, destabilizând, așadar, azimutul. O a doua mărturie este a lui Aurel Dobrogeanu, 65 de ani. Elev în clasa a șaptea la școala din Scornicești, a fost adus în toamna anului 1963 pentru a ajuta la curățirea terenului din centrul Piteștiului în care se demolau multe imobile în acea perioadă. Martorul declară că în acea zi, în jurul bisericii Sf. Gheorghe erau mai multe utilaje militare, unul dintre ele încercând cu ajutorul unor capeștane să demoleze turla de pe naos. Încercările armatei nu au dat roade, nici chiar prin folosirea ulterioară a unor berbeci pentru a sparge zidurile. Martorul mai menționează că un preot mic de statură (foarte probabil fostul paroh, Marin S. Diaconescu, care s-a opus mereu chier restaurării de mai apoi) era scos afară de oamenii puterii, dar revenea mereu, citind pe treptele bisericii rugăciuni dintr-o carte. Despre rolul mărturiei orale, dezabuzate, supra-referențială istoriografiei sub dictatură, vezi Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, 2007, unde, la pp. 11-12, se propune termenul de „istoriografie orală”.

²⁹ *Secera și ciocanul*, anul XII, nr. 2566/1 august 1962, p. 2. Cu câteva zile înainte, publicația populariza unul dintre planurile de sistematizare concurente, cel al arhitectului P. Pădurețu, în care biserica încă era luată în considerare, fiind luată în crochiul general, Idem, nr. 2558/22 iulie 1962, p. 2. Gh. Măcăneată, jurnalist, semnase deja un mic articol în care anunța epoca nouă: „Alte și alte clădiri vechi, unele chiar cu o anumită importanță, vor trebui demolate pentru a ceda locul noilor blocuri cu 4 și 8 etaje. La parterul acestora vor funcționa magazine moderne. Actuala stradă Victoria, urmașa străzii Șerban Vodă, va deveni o modernă autostradă. Pe ea se vor plimba oamenii munci. Strada Victoriei va fi împodobită cu blocuri semețe, confortabile”, Idem, nr. 2537/28 iunie 1962, p. 3. Conform unei statistici, în 1962 în Pitești se „redaseră” spațiului verde 8.000 de metri pătrați, Idem, anul XIII, nr. 2728/8 februarie 1963, p. 3. Bineînțeles, demolarea în 1962 a bisericii Sf. Nicolae cu Ceas, nu era amintită în officiosul de Partid. Menționăm că, potrivit tov. Matei Ghigiu, vicepreședinte al Comitetului executiv al Sfatului popular regional Argeș, planurile de sistematizare ale orașelor Pitești, Câmpulung-Muscel, Slatina, Curtea de Argeș și Drăgășani erau deja gata la finele anului 1962, Idem, nr. 2403/23 ianuarie 1963, p. 3.

³⁰ Arhiva..., „Cronică zilnică, 1962”, p. 143.

³¹ Arhiva..., „Cronică zilnică, 1962”,

³² Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 26.

Sfatul Popular îngăduie și dă avizul³³. Pe 8 mai se fac sondaje la cărămidă „pentru a se vedea cum a fost în starea inițială”³⁴. Pe 2 iulie 1962 I.C.O. Pitești se angajează să repara biserica³⁵, dar nu se trece la fapte³⁶. Biserica Sf. Nicolae fiind demolată, enoriașii trec la Sf. Gheorghe³⁷. Parohul, reputat istoric local, întocmește un scurt istoric al bisericii demolate, la ordinul protoieriei. Totodată, face câteva drumuri la București, la centrele cu arhive, pentru documentarea privind o viitoare monografie a Sf. Gheorghe³⁸.

Din actele interne, anul 1963 este unul activ și nu conține nicio aluzie la vreo demolare integrală a sfântului locaș. Dimpotrivă, părintele paroh cere din nou Sfatului Popular, pe 25 februarie, avizul de a repara biserica. Primăria îl trimite pe 16 martie³⁹. I.C.C.P. (Întreprinderea Inter-Raională de Construcții-Prestări, Pitești) aprobă lucrările pe 2 martie⁴⁰. În 6 mai parohul roagă Sfatul Popular să ajute financiar biserica pentru a o repara⁴¹. Așadar, nicio referire la demolare. Totuși, avem câteva mărturii. Prima arată că în 1963 consilierii de la Sf. Gheorghe sunt induși în mod intenționat în eroare de către Sfatul Popular și puși să semneze un proces verbal evaziv prin care, practic, în interpretarea Statului, ei înșiși dădeau undă verde demolării⁴². Această mărturie, care nu se (mai?) regăsește scriptic în arhiva de la Sf. Gheorghe, este, foarte probabil, cea din 1965, a consilierilor de la Mavrodolu, după cum vom vedea.

Parohul Marin Braniște evocă accidental, undeva, contextul din acest an: „Lansarea, în 1963, a propunerii insistente ca monumentul să fie demolat, a prilejuit ample discuții și dezbateri care – la intervenția Înaltei Conduceri Bisericești – au fost preluate de un larg forum de specialiști îndreptățiți să decidă și din rândul cărora au făcut parte reprezentanți ai următoarelor instituții de cultură, artă și învățământ: Academia Română (academician profesor Constantin Daicovici, Președintele Secției de Științe Istorice a Academiei R.S.R.), Institutul de Istoria Artei al Academiei R.S.R. (academician profesor Gheorghe Oprescu), Institutul de Arheologie al Academiei R.S.R. (academician profesor Emil Condurache), Institutul de Istorie din Cluj (profesor Virgil

³³ Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 26.

³⁴ Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 27.

³⁵ Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 28.

³⁶ Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 34. Este vorba despre întrebarea retorică a Protoieriei Pitești către epitropia de la Sf. Gheorghe din 26 ianuarie 1963 în privința lucrărilor de renovare de aici, „dacă mai sunt actuale și necesare”. Parohul nu dezarmează și în 25 februarie 1963 cere din nou Sfatului Popular avizul de a repara biserica, Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 36.

³⁷ Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 33. Este vorba despre adresa nr. 14301/1962 a Departamentului Cultelor. Trec la Sf. Gheorghe 388 de familii, Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 35.

³⁸ Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 31-32.

³⁹ Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 37.

⁴⁰ Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 36.

⁴¹ Arhiva..., Dos. 1/1960, f. 40.

⁴² Dr. Zicu Ionescu, *op. cit.*, p. 121. Asemenea act nu se găsește în arhiva parohiei.

Vătășanu, membru corespondent al Academiei R.S.R. și șeful Secției de Istoria Artei), Monumentele Istorice (profesor arhitect Grigore Ionescu, director; profesor arhitect Gheorghe Curinschi, director tehnic, arhitect Ion Balș, arhitect I. Vasilescu etc.), Institutul de Arhitectură din București (profesor arhitect Horia Teodoru, profesor arhitect Richard Bordenache etc.). Concluzia unanimă a specialiștilor enumerați și a multor alora că biserica Sf. Gheorghe din Pitești este – prin vechime, prin calitatea sa de ctitorie domnească, prin însușirea de prototip al puținelor biserici având clopotnița cu arcade deasupra pridvorului, prin meritul de a fi adăpostit în incinta sa Școala domnească de la Sf. Gheorghe, cea mai veche școală de pe aceste meleaguri, prin faptul că întruchipează o valoroasă mărturie a trecutului în mijlocul noului oraș, precum și prin alte caracteristici și elemente – unul dintre cele mai interesante monumente din țară –, a condus la decizia de a fi păstrată. (...) Problema rămânerii bisericii Sf. Gheorghe a făcut obiectul unor ample și îndelungate dezbateri extinse până la înalta atenție a Conducătorilor noștri de Stat care – la intervenția salutară a Prea Fericitului Părintelui nostru Patriarh Iustinian, ctitorul contemporan al acestui bătrân lăcaș de închinare și cultură – au și hotărât nu numai păstrarea și restaurarea bisericii, și încă din fonduri publice (circa un milion și jumătate lei)⁴³.

Referitor tot la 1963 avem o mărturie foarte importantă: „Urma la rând să fie demolată și Biserica Domnească Sf. Gheorghe. Cu toată insistența organelor de a grăbi dărâmarea pentru a lărgi piața mare a orașului unde să se țină mitinguri și adunări populare, cu toată graba zic, lucrurile se târăgănu. Veneau de la București comisii peste comisii și nu se putea lua o hotărâre definitivă. Unii erau pentru demolare; alții, dimpotrivă. Organele politice locale erau înnebunite la gândul că dacă vine „șeful ăl mare” și vrea să țină o cuvântare din balconul Casei Albe (clădirea avea să fie terminată în 1970, în acea perioadă ea fiind doar, probabil, proiectată, n.r.) va avea tot timpul în fața ochilor biserica. Ce e de făcut? Și atunci se hotărăște invitarea unei mari personalități care să arbitreze litigiul dintre cele două comisii. Sosește academicianul George Oprescu, anturat de o întreagă suită compusă din oameni politici, membri ai guvernului, istorici, arhitecți, muzeografi, precum și de primul-secretar al județului. Toți îl urmăreau pe academicianul Oprescu cum se rotea în jurul bisericii, mai arunca o privire spre clădirea Casei Albe, le tot compara din diverse unghiuri și, la sfârșit, își dă cu părerea, ca o concluzie fără drept de apel: – Vedeți dumneavoastră – se mai dă câțiva metri înapoi și roagă și pe ceilalți să facă la fel – de aici, de unde privim acum, Casa Albă apare ca o tânără cochetă, îmbrăcată într-o rochie frumoasă și elegantă, căreia îi lipsește

⁴³ Arhiva..., „Acte și documente privitoare la repictarea bisericii. Pictori, Gh. Popescu și Niculina Dona, 1970-1975”, f. 274-276.

broșa. Ei bine, această biserică este broșa de care avea absolută nevoie. Așa a fost salvată Biserica Domnească din Pitești”⁴⁴.

O ultimă mărturie despre pericolul demolării este cea a fostului paroh, Marin Diaconescu, scrisă oficial în 1976 în manuscrisul intern „Cartea de Aur”. O redăm în totalitate: „Organele locale ale Municipiului, în zorul aplicării unui plan de sistematizare privind centrul orașului, au pus în circulație ideea demolării bisericii Sf. Gheorghe ca să vadă ce răsunet are în opinia publică. Se făcuse o experiență cu demolarea bisericii Sf. Nicolae zisă biserica cu ceas, și se știa că poporul a criticat negativ faptul demolării acelei biserici centrale, centrală ca și Sf. Gheorghe. Opinia publică, luând cunoștință de intențiile conducerii de Stat locale, a manifestat împotrivire teoretică. Ceva mai mult: reprezentanți ai conducerii locale, susținători aprigi ai ideii de demolare și a bisericii Sf. Gheorghe, au mers la Episcopia Râmnicului și Argeșului, cerând avizul P.S. Episcop Iosif pentru demolarea bisericii Sf. Gheorghe. P.S. Episcop le-a pus în față legile bisericești care, într-un asemenea caz, cer să fie consultat poporul drept credincios. După legile în vigoare, numai poporul poate hotărî demolarea sau nedemolarea bisericii. Dar, cunoscând-se opinia publică și neriscând consultarea poporului care avea să se pronunțe împotriva, organele locale s-au întors nesatisfăcute la Episcopie. Fără acoperire, nu s-a putut păși la acțiunea de demolare. Atunci s-au făcut intervenții la Organele superioare de Stat, dar aceste intervenții s-au izbit de contraintervențiile Prea Fericitului Părinte Patriarh care a câștigat cauza bisericii, respingându-se aplicarea ideii de demolare, fapt care a dat o mare satisfacție opiniei publice locale. Și în loc de demolare, Statul a dispus restaurarea radicală a acestui important monument istoric prin Direcția Monumentelor Istorice a Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare”⁴⁵.

În 1964 biserica domnească Sf. Gheorghe din Pitești se află încă sub imperiul demolării, spectru sumbru împins, vom, vedea, și în 1965. Însuși proiectantul o spune⁴⁶, dar și o informație culeasă de pe teren⁴⁷. Chiar în cadrul D.M.I., în data de 25 martie 1964, se ține o ședință de salvare, prof. arh.

⁴⁴ Ion Focșa, *Ghinionul a fost norocul meu*, Editura Tip Naste, Pitești, 1999, pp. 291-292.

⁴⁵ Arhiva..., „Cartea de Aur...”, f. 156.

⁴⁶ Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, fond Direcția Monumentelor Istorice (în continuare, „Arhiva I.N.P., fond D.M.I.”), Dos. 7045, vezi Memoriul nedat al arh. Ștefan Balș către C.S.C.A.S.: „În 1964, din motive urbanistice, a fost pusă problema scoaterii sale din rândul monumentelor istorice în vederea dărâmării. S-au efectuat atunci o serie de cercetări arheologice care au demonstrat deosebita sa importanță în cadrul evoluției vechii arhitecturi muntenești și care au atras hotărârea menținerii și restaurării sale”.

⁴⁷ Domnul Vasile Ghișescu, fost profesor la Liceul Nicolae Bălcescu și redactor la revista de cultură Argeșul în perioada ei de început, relatează în 2016 că arh. Benedict Martinov – basarabean refugiat în Pitești, asociat lucrărilor inițiale de la Sf. Gheorghe (1963-1964) – i-a declarat faptul că biserica este expusă în orice moment riscului demolării.

Richard Bordenache luând apărarea bisericii și insistând, în asentimentul tuturor celor prezenți, să nu fie demolată⁴⁸. Toți membrii acestei comisii doresc o restaurare exemplară pentru a argumenta Sfatului Popular Pitești necesitatea păstrării bisericii domnești⁴⁹. În lumina acestei stări de fapt se desprinde foarte clar că ideea de restaurare a impus un adevărat blocaj legal în fața deciziei reale, abuzive, a Sfatului Popular – omni-potent pe plan local, sprijinit de deputatul de Argeș, Nicolae Ceaușescu, adevăratul inamic al bisericii, care o dorea jos încă din 1963⁵⁰ – de a nu mai păstra catedrala orașului Pitești. Faptul că în 1964 se dorea ostinat demolarea bisericii îl arată explicit un document din arhiva internă a D.M.I., în care arh. Ștefan Balș, amintindu-și de contextul local de atunci, când „însăși existența monumentului a fost discutată cu tărie”, fiind pusă și „problema scoaterii sale din rândul monumentelor istorice în vederea

⁴⁸ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7045, p.v. nr 3/25. 03. 1964, f. 1-2. Era o ședință de gradul al treilea. Președintele comisiei, academician prof. C-tin Daicoviciu (Președintele Secției de Științe Istorice a Academiei R.P.R.). Membrii comisiei: academician prof. George Oprescu (directorul Institutului de Istorie a Artii al Academiei R.P.R.), academician prof. Emil Condurache (directorul Institutului de Arheologie al Academiei R.P.R.), prof. Virgil Vătășianu (membru corespondent al Academiei R.P.R., șeful Secției de Istoria Artei din cadrul Institutului de Istorie din Cluj), prof. arh. Grigore Ionescu (directorul D.M.I. din cadrul C.S.C.A.S. și șeful catedrei de Istoria arhitecturii din cadrul Institutului de Arhitectură „Ion Mincu”), prof. arh. Gheorghe Curinschi (director tehnic al D.M.I.), prof. arh. Horia Teodoru, Laurențiu Vasilescu, arh. Ion Balș (secretar). Ni s-au păstrat chiar și notele acelei ședințe, vezi Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, „Note luate în ședința din 25. III. 1964 a Comisiei de avizare a monumentelor istorice”. În 4 martie 1964 o ședință internă a D.M.I., cu referent arh. Florica Dimitriu, hotărâu înlăturarea clopotniței și detencuirea totală a monumentului, Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7045, p.v. din 4 martie 1964, f. 1-2. Invitații din 4 martie erau următorii: Constantin Bălan, delegatul Academiei R.P.R., Andrei Pănoiu și Corina Nicolescu de la C.S.C.A.S. (au lipsit de la ședință). Alte discuții pe ordinea de zi: restaurarea zidurilor și turnurilor cetății Sebeș și problema instalațiilor de încălzire la Castelul din Hunedoara. Devizul de la Sf. Gheorghe-Pitești costă deocamdată 700.000 lei.

⁴⁹ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042. Note luate în ședința din 25. III. 1964 a Comisiei de avizare a monumentelor istorice”, f. 2-3: „G. Curinschi: organele locale sunt speriate de actuala aparență a monumentului. Dacă se hotărăște menținerea, organele locale vor trebui lămurite asupra valorii istorice, precum și asupra celei artistice, după restaurare. (...) E. Condurache: trebuie arătat organelor locale că avem tot interesul, din punct de vedere patriotic, să arătăm străinătății că avem un trecut. Biserica Crețulescu din București impresionează toți străinii – contrastul cu noile clădiri este remarcat de toți. Organele locale nu înțeleg deocamdată acest punct de vedere, fiindcă sunt obsedați de problema construcțiilor noi”.

⁵⁰ Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, Paralela 45, Pitești, 2007, p. 166. Că Nicolae Ceaușescu o dorește jos în acea perioadă – atunci, deoarece credem că decizia de amânare a demolării și de restaurare a venit tot din partea lui, vezi mai jos memoriul arh. Nicolae Bădescu adresat lui, ca întâiul om în stat – o arată și mărturia fostului paroh Marin Diaconescu: „Zvonurile cu demolarea și a bisericii (Sf. Gheorghe) se tot înmulțeau, iar curând după pensionarea mea autoritățile de Stat locale, încurajate de responsabilul politic al județului nostru, de viitorul dictator al României, au și trecut la acțiunea de demolare într-un mod perfid: că, adică, fac numai niște sondaje, că monumentele istorice ar avea nevoie să facă niște săpături interioare în nu știu ce scop”, Arhiva.....,Cartea de Aur...” p. 5.

dărâării”⁵¹. Salvarea monumentului este chiar o urgență proprie a D.M.I., lucru reieșit din caracterul extraordinar al unei ședinței din 25 martie 1964. Academicianul Constantin Daicoviciu, invitat excepțional, termina punctul privitor la salvarea și restaurarea bisericii Sf. Gheorghe din Pitești, concluzionând: „Conducerea Statului trebuie convinsă pentru a impune acest punct de vedere organelor locale”⁵².

Încercările Sfatului Popular de a demola biserica se intensifică în 1965. Se ajunge la un act aberant azi, dar cu totul normal în acea perioadă „de înnoiri”: Consiliul Parohial al bisericii Mavrodolu votează în 20 iulie demolarea bisericii Sf. Gheorghe al cărui cler era mutat încă din 1963 aici. Menționăm că votul era unul politic, sub presiune, și era ordonat chiar de către episcopia Râmnicului și Argeșului prin ordinul nr. 7621/16 iulie 1965 la adresa 20.250/1965 a Sfatului Popular Pitești. Din procesul verbal al zilei de 20 iulie 1965: „Avându-se în vedere adresa de mai sus, în care se arată că în orașul Pitești a început modernizarea străzii principale a orașului pe care se vor plasa noi construcții de blocuri, iar în Piața Centrală o casă de Cultură a Sindicatelor și un hotel turistic, pentru a se realiza sistematizarea Zonei Centrale a orașului și construirea acestor noi ansambluri arhitectonice, se impune ca o necesitate demolarea Bisericii Sf. Gheorghe. Consiliul Parohial constatând că Biserica Sf. Gheorghe nu mai servește pentru cult din anul 1963, că enoriașii acestei biserici își satisfac în prezent cerințele religioase în Biserica Mavrodolu, luând în considerare și faptul că Biserica Ortodoxă Română a înțeles să sprijine întotdeauna acțiunile menite să servească interesele obștești, pentru aceste motive Consiliul Parohial consideră evidentă necesitatea demolării acestui edificiu și își exprimă acordul cu cererea Sfatului Popular al orașului regional Pitești”. Semnează: preotul paroh Vasile Ionescu (58 de ani, str. Teiuleanu, nr. 20), preotul II Aurel Popescu (60 de ani, str. Țepeș Vodă, nr. 10), episcopul Ioan Oancea (60 de ani, str. C.A. Rosetti, nr. 9), cântărețul Dobre Georgescu (58 de ani, str. Teiuleanu, nr. 20), cântărețul Ioan Costelian (53 de ani, de la Sf. Gheorghe) și 8 consilieri din cei 12, votați în 1962: Marin Anghel (68 de ani, str. Filimon Sârbu, nr. 76), Vasile Tomescu (str. Walter Mărăcineanu, nr. 3), Florian Anastasescu (77 ani, str. Banu Mărăcine, nr. 18), Ion Osiceanu (70 de ani, str. Constantin Mile, nr. 8), Ion Țuru (str. Maior Șonțu, nr. 16), Ioan Florescu (str. C. A. Rosetti, nr. 17), Ioan Ștefănescu (str. Gării, nr. 4) și unul dintre consilierii Ion Neacșu (67 ani, str. Banu Mărăcine, nr. 22) și Ilie Alexiu (66 ani, str. Tudor Vladimirescu, nr. 11) a cărui semnătură nu am putut-o descifra – cel mai probabil al doilea, consilier supleant de altfel. Bineînțeles, nu

⁵¹ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, Memoriul din 5 ianuarie 1967 al arh. Ștefan Balș, f. 1.

⁵² Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, Note luate în ședința din 25. III. 1964 a Comisiei de avizare a monumentelor istorice”, f. 3.

semnează parohul de la Sf. Gheorghe, Marin Braniște⁵³. Această decizie pripită se poate explica prin următoarele fenomene: 1. propaganda comunistă referitoare la sistematizarea centrului orașului Pitești, care, cu siguranță, inocula cetățenilor de mult timp ideea demolării bisericii domnești ca pe o necesitate publică. 2. o anume animozitate – evidentă în cler, deci naturală – intervenită imediat cu mutarea personalului de la Sf. Gheorghe la Mavrodolu. 3. vârsta înaintată a semnatărilor și, mai ales, faptul că ei erau numai consilierii de la Mavrodolu, aleși în 1962. O asemenea decizie greșită nu avea cum să se ia după 1966, la viitoarele alegeri, când jumătate din consilieri sunt și de la Sf. Gheorghe, parohia oaspete.

Preotul paroh Marin Braniște face acum un gest rămas legendar⁵⁴. Presat decisiv de spectrul sumbru al demolării din ce în ce mai sigure, preotul merge direct la patriarh. Cităm mărturia dr. Zicu Ionescu luată de la fostul paroh, Constantin Grigorescu: „Nefiind anunțat la audiență, călugărul portar nu i-a permis intrarea în Palatul patriarhal. Preotul Braniște nu a renunțat, a sărit gardul și a ajuns la Patriarhul Iustinian și i-a expus situația. Înaltul ierarh a rămas surprins, a dat telefon generalului Emil Bodnăraș, care răspundea de Culte, și acesta a ordonat primului secretar al Regiunii Argeș (de fapt, prim secretar al organizației regionale de Partid, n.r.), C. Sandu, să oprească lucrarea. După câteva zile, un grup operativ reprezentând C.C. al P.C.R., Direcția Monumentelor Istorice, Departamentul Cultelor și Regiunea de partid Argeș a hotărât ca biserica Sf. Gheorghe să devină monument istoric”⁵⁵. Gestul

⁵³ Arhiva bisericii Mavrodolu, „Registru de ședințe ale Consiliului și Adunării parohiale 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968”, f. 76. Vezi și Pr. Constantin Onu, Vasile Novac, *Biserica Mavrodolu sau biserica din mahalaua albastră*, Ed. Dacpress, p. 151, în care autorii își manifestă regretul unei asemenea decizii a Consiliului Parohial, calificând-o „cea mai gravă și mai rușinoasă decizie din istoria existenței sale”. Parohul Vasile Ionescu va motiva medical și se va retrage din funcția de paroh în martie 1968, interimatul (până în noiembrie, același an) fiindu-l asigurat de parohul de la nou-reînființata Sf. Gheorghe, Marin Braniște, vezi Arhiva bisericii Mavrodolu din Pitești, „Corespondența, 1968”, f. 14.

⁵⁴ Faptul că consilierii unei biserici votează demolarea alteia ne dă și cronologia clară a apelării de urgență la ajutorul patriarhului. Parohul Marin Braniște nu putea să forțeze intrarea la Iustinian Marina cu urgența demolării în 1963 – reală și atunci –, deoarece, dacă o făcea, nu s-ar mai fi ajuns la actul aberant de la Mavrodolu din 1965, Sf. Gheorghe domnesc din Pitești fiind aflată, să presupunem, sub protecție patriarhală. Dar condamnarea se întâmplă. Exact după aceasta, patriarhul află și o salvează definitiv.

⁵⁵ Dr. Zicu Ionescu, *op. cit.*, pp. 121-122. Mărturie repetată cu diferite ocazii, mai ales în cadrul Simpozionului de la Protoieria Pitești din 2006, prilejuit de jubileul celor 350 de ani de la zidirea sfântului lăcaș. Probabil că, via Emil Bodnăraș, situația de la Pitești s-a discutat la cel mai înalt nivel. Vezi mai detaliat acest episod pe noul site al bisericii, www.bisericadomneascapitesti.ro. Fiul părintelui Grigorescu, Ion Grigorescu, distins solist de operă în Germania, actualmente pensionar și revenit în țară, ne-a relatat în 2016 că, de fapt, pe părintele Braniște, în sesizarea lui urgentă la patriarhul Iustinian, l-a sfătuit un fost ilegalist piteștean, un anume Petrișor, care a stat în cartierul București (Calea București).

patriarhului, normal astăzi, era unul curajos în acele timpuri. Aceeași relatare despre patriarh, care îl contactează pe Emil Bodnăraș, și într-o altă mărturie. Patriarhul i-ar fi scris: „Când buldozerul va intra în biserică, prima cărămidă în capul meu va cădea, sau al preoților mei”⁵⁶. Parohul Marin Braniște amintește de mai multe ori într-un Memoriu din 1971 că adevăratul salvator al bisericii domnești din Pitești a fost patriarhul Iustinian⁵⁷.

Următorul act referitor la soarta bisericii este cererea din 4 octombrie 1965 a președintelui C.S.C.A.S., prof. arh. Nicolae Bădescu către Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Comitetului Central al P.C.R., pentru avizul continuării restaurării⁵⁸. Nu cunoaștem răspunsul noului șef de stat, dar îl putem intui foarte ușor. În primul rând, în opinia avizată a prof. arh. Eugenia Greceanu, Nicolae Bădescu este salvatorul bisericii domnești din Pitești⁵⁹. În al doilea rând, biserica stă încă în picioare și, începând cu 1966, ea intră în etapa ultimă de restaurare. Schimbarea bruscă de atitudine se explică, probabil, la fel de ușor. Nicolae Ceaușescu era de câteva luni (11 iulie 1965) noul Secretar General al P.C.R., în locul proaspăt-decedatului Gheorghe Gheorghiu-Dej, cel care semnase, potrivit unor bârfe locale, demolarea din 1962 a bisericii Sf. Nicolae cu Ceas. Foarte probabil era o opțiune de imagine, o reorientare pragmatică. În mod cert nu dorea să fie expus, mai ales în noul context, criticilor internaționale și locale – fusese deputat de Argeș. De aici și până la a-l numi salvatorul bisericii – așa cum exagerat s-a interpretat în presa locală piteșteană⁶⁰ – este drum lung. Cel mult, el este un simplu dictator care și-a oprit

---

⁵⁶ Bartolomeu, mitropolitul Clujului, *Amintiri despre Patriarhul Iustinian*, în „B.O.R.”, nr. 1-6, 1998, p. 135. Într-un alt articol, nenotat bibliografic, se spune că patriarhul ar fi mijlocit comutarea demolării în restaurare: „acest singur monument istoric al Piteștiului să nu se demoleze, și Monumentele Istorice, statul în speță, să o readucă la forma inițială”, Alexandru Briciu, *Biserica Sf. Nicolae „cu Ceas” din Pitești*, Ziarul Lumina, nr. din 21 februarie 2009.

⁵⁷ Arhiva..., „Acte și documente privitoare la repictarea bisericii. Pictori, Gh. Popescu și Niculina Dona, 1970-1975”, f. 276-277. Într-un Raport din 1971 prezentat patriarhului Iustinian însuși, parohul repetă gestul aceluia pentru biserica domnească din Pitești, „valoros monument istoric salvat și restaurat prin Înalta osârdie și oblăduire a Prea Fericirii Voastre”, Arhiva..., „Acte și documente privitoare la repictarea bisericii. Pictori, Gh. Popescu și Niculina Dona, 1970-1975”, f. 287. Într-o felicitare din 1971 parohul amintește din nou că patriarhul Iustinian a redat bisericii domnești din Pitești „viața, strălucirea și valoarea de piesă rară a tezaurului monumental al plaiurilor argeșene”, Arhiva..., Dos. 1/1971, p. 105.

⁵⁸ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, „Notă cu privire la monumentul istoric biserica Sf. Gheorghe din Pitești”. Din cuprinsul prețiosului document aflăm o intenție secundă a inițiatorului: transformarea bisericii în muzeu, chiar cu posibilitatea ca în interior să fie expuse obiecte de artă populară. O altă promisiune era oportunitatea accesului turiștilor la etajul pridvorului. Faptul că în 1968 ea a fost redată înapoi B.O.R., adevăratul beneficiar, atestă faptul că „muzeificarea” era doar un pretext, o formă de salvare de la demolare.

⁵⁹ Arh. Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 166.

⁶⁰ Eduard Tomaziu, *Ceaușescu a salvat Catedrala Sfântul Gheorghe din Pitești*, în „Argeșul”, anul CXL, nr. 7546, p. 6. Foarte probabil fostul deputat de Argeș o păstrase dintr-o rațiune

cu stânga ce putea face inconștient și violent, ca de atâtea ori, dreapta. Termenul precis este „iertare”, cel puțin „amânare” (a demolării), nu „salvare”. Probabil că Nicolae Ceaușescu salvează, într-adevăr, biserica, în ultimii ani de dictatură când, potrivit unor mărturii, Elena Ceaușescu o dorea demolată. Ori, pentru această afirmație, se poate să nu existe niciun document. Noi încă nu l-am căutat. După mărturia savantului Stelian Bajureanu, piteștean prin adopție, în anii optzeci, într-o vizită de lucru împreună cu Elena, Nicolae Ceaușescu ar fi extras discret macheta bisericii domnești de pe macheta generală a centrului orașului Pitești pentru a nu putea fi reperată de către soția lui discreționară care, în acel moment, îi urma, la câțiva metri în spate, primind, la rându-i, explicațiile responsabililor cu sistematizarea – informație facilitată în 2016 de pr. Codruț Soveja, paroh al bisericii Sf. Nectarie Taumaturgul din Pitești.

O poziție valoroasă și prin neutralitatea ei o are, însă, profesorul și istoricul Petre Popa. Intervievat inopinat la finele anului 2016, domnia sa, fost responsabil local pe Cultură, după ce consideră legendă toată problematica, enunță: „Dacă doreau s-o dărâme, o demolau de mult. Biserica, după cum vedem, stă în picioare”.

Considerăm, după toată expunerea, că în ecuație nu s-a luat din start în discuție chiar topologia. Biserica domnească din Pitești a fost salvată chiar de ghimpele care, aparent, o amenința: poziționarea ultra-centrală a ei în cadrul noului centru civic. Potrivit părintelui Braniște exclusiv, piatra tombală din 1661 (la începutul anului 2016, cu ocazia montării noii mochetă, nu se mai putea citi nimic) din fața Sfintei Mese a fost relocată acolo din pronaos la restaurarea din 1963-1968. Probabil că se dorea astuparea unui tunel. Piteștii medievali, chiar din timpurile de aur, de pe când erau capitală itinerantă, au fost brăzdați subteran de tunele de scăpare, teorie susținută nu numai de practică, ci și de Tatiana Bobancu, martor interbelic, dar și de numeroși piteșteni care au luat parte la demolarea vechilor clădiri pentru a se face loc blocurilor socialiste. Biserica domnească Sf. Gheorghe din Târgoviște are o gură de refugiu tocmai în pronaos. În contextul de mai sus, nu era prea grea deducția pentru oficialitățile comuniste că biserica, vecină cu Prefectura – construită real, la rându-i, pe o rețea minimală de tunele antiatomice sau de refugiu –, ar putea comunica relativ ușor cu biserica domnească și, prin urmare, sfântul lăcaș ar fi o alternativă incredibilă de refugiu al unor conducători republicani, deci atei. Un simplu sondaj arheologic în sfântul altar – promis încă din 2014 de către

---

practică, anume alternativa – în caz de pericol – a unei evadări rezonabile (cu luarea în calcul a unui refugiu secret chiar în interiorul bisericii) din sediul Prefecturii în cazul unei revolte publice. O legendă urbană persistentă încă și azi leagă subsolul importantului sediu de altarul bisericii domnești, afirmație pe care, personal, cu toată presiunea, nu am putut-o confirma. Strategic, ar fi o soluție de moment mulțumitoare. Bineînțeles, ctitoriile domnești aveau și acest rol defensiv, vezi, de exemplu, tainița și scăparea bisericii domnești Sf. Gheorghe din Târgoviște, fost scaun.

fostul director al Muzeului Județean Argeș, profesorul Spiridon Cristocea –, ar putea elucida un mister real.

3. Restaurarea. Așa cum am menționat, între 1963-1968 biserica domnească din Pitești a fost supusă unei radicale – și fericite – restaurări de către D.M.I., prin restauratorul ei, arhitectul Ștefan Balș, un al doilea ctitor, pe lângă patriarhul Iustinian, bineînțeles, salvatorul ei. Se corectau aproape toate erorile din 1876 – fără reactivarea catapetesmei de zid, deoarece, foarte probabil, cea din lemn, a lui M. Babic, din 1876, era aproape „irezistibilă” estetic. Un alt motiv pentru care arhitectul restaurator nu a rezidit catapeteasma este, la fel de probabil, contextul neprielnic. Este vorba nu numai de lungirea nepermisă – și agonizantă pentru cler și pentru parohieni – a șantierului de restaurare, 5 ani, dar și de urgența recepționării lucrărilor, condiționată de amenințarea continuă cu demolarea.

Biserica domnească din Pitești într-o ilustrată de la începutul secolului al XX-lea. După ce în 1876 se dau jos turele mici de pe pronaos și se zidește pe pridvor un turn clopotniță, epitropia lărgeste din nou biserica în 1889 printr-un antreu realizat de Carlo Scolari.

Interesant, triumful inesteticeului de după 1876 – care avea să ducă chiar la iminența demolării sub comuniști – nu fusese veșnic. Sesizat, probabil, de specialiști, parohul Marin Preoteșcu dorește în 1938 o restaurare generală a bisericii în sensul unei readuceri la forma inițială de dinaintea de 1875-1876. Arhitectul Emil Costescu de la Comisiunea Monumentelor Istorice întocmește o schiță cu posibila formă originală⁶¹. Însă, din lipsă de fonduri, se repară doar urgențele⁶². Interesant este că arhitectul restaurator face câteva sondaje importante la baza clopotniței noi și inestetice. Se descoperă, astfel, zimișii de cărămidă de la corpul bisericii și „arcalele și coloanele octogonale de zidărie de la pridvorul original mutilat”⁶³.

*Biserica Domnească din Pitești în timpul restaurării (1963-1968).
Foto, arh. Ștefan Balș. Sursa: arhiva I.N.P., fond D.M.I., dos. 7045 bis.*

⁶¹ Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, fond Comisiunea Monumentelor Istorice (în continuare, „Arhiva I.N.P., fond C.M.I.”), Dos. 2653/28, „Parohia Sf. Gheorghe - Domnească”, f. 23.

⁶² Epitropia face reparații la pridvorul care trebuia demolat, ceea ce atrage musturarea C.M.I., vezi Arhiva I.N.P., fond C.M.I., Dos. 2653/28, f. 40. Această ilegalitate fusese observată accidental de către renumitul arhitect Horia Teodoru, care trecea prin Pitești.

⁶³ Arhiva I.N.P., fond C.M.I., Dos. 2653/28, f. 25. Pentru detalii, Arhiva..., „Registru de intrare-ieșire, 1939-1943”, f. 3-4.

În 1954, când se întocmea dosarul pentru reparația generală a acoperișului și a picturii (în 1956 se împlinesc 300 de ani de la ctitorire), Direcția Generală a Monumentelor Istorice dă avizul, dar atenționează strict Comisia de pictură bisericească a Patriarhiei: „Este de dorit ca în viitor să se efectueze sondajii sub supravegherea C.S.A.C. pentru a se cerceta vechiul parament al fațadelor în vederea unei eventuale restaurări a monumentului în formele inițiale”⁶⁴. Interesantă este, din acest aviz, remarca arhitecților, însușită imediat, credem, de către politrucii de la Sfatul Popular Pitești: „Să se efectueze lucrările strict necesare pentru întreținere în mod cât mai economic, întrucât în starea actuală biserica nu prezintă un interes deosebit arhitectural”⁶⁵. Iată că cine nu trebuie, respectiv tovarășii responsabili cu schimbarea la față a orașului, au în mână încă din 1954 o sentință „estetică” prin care pot hotărî foarte ușor, spre „binele obștesc”, înlăturarea unui edificiu definit oficial ca inestetic⁶⁶. În 1961 preotul Marin Diaconescu, în ultimul an de parohiat, nutrea speranța ca Sf. Gheorghe să fie restaurat: „Ce-i lipsește bisericii noastre astăzi? Îi lipsește amprenta vechimii ei de 305 ani, după exterior. Dacă i s-ar da jos tencuiala până la cărămidă și piatra din care e alcătuit zidul, deodată s-ar impune biserica noastră ca monument istoric. Un demers în scopul acesta ar fi binevenit (...). Numai așa îi va sta bine în mijlocul blocurilor ce vor împresura-o și în capul spațiului verde ce se va deschide spre Teatrul de Stat. Altfel...”⁶⁷. Finalul ascundea chiar pericolul care păștea monumentul, demolarea, comutată de necrezut în restaurare. Să urmărim și acest proces.

Șantierul se deschide pe 1 martie 1963⁶⁸, dar de-abia în toamnă lucrările încep propriu-zis. Biserica Sf. Gheorghe din Pitești este închisă cultului, în sensul restaurării – proiectul și intenția erau reale din perspectiva D.M.I., dar evacuarea care urma ajuta mult Sfatul Popular în demersurile lui de demolare –, parohia ei fiind alipită celei de la biserica Mavrodolu începând cu 15 august, același an⁶⁹.

⁶⁴ Arhiva..., Dos. 1/1954, f. 90 și f. 106.

⁶⁵ Arhiva..., Dos. 1/1954, f. 90.

⁶⁶ Gusturile nu se discută. Peste ani, părintele paroh Marin Diaconescu, autorul renovării majore din 1956, își exprima regretul demolării turnului clopotniță, în 1967-1968, acuzând ca neștiințifică restaurarea generală a arhitectului Ștefan Balș, vezi Arhiva..., Preotul prof. Marin Diaconescu, „Scrisori și diverse expediate pe 1990” (volumul 63), f. 50.

⁶⁷ Arhiva..., Dos. 2/1961, f. 27.

⁶⁸ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7045, p.v. din 5 octombrie 1968, f. 2. Până la terminarea lucrărilor, în 30 septembrie 1968, C.S.C.A.S. dă D.M.I., aflat în subordine, patru avize de construcție (1964, 1966 și două în 1968) pentru etapele de execuție ale complexei lucrări de restaurare.

⁶⁹ Arhiva..., Dos. 1/1966, f. 28. Enoriașii fostei parohii Sf. Nicolae, împreună cu pr. Emanoil Braniște, de-abia venit la Sf. Gheorghe, trec la Precista-Veche din Coasta (Maica Domnului). Enoriașii de la Sf. Gheorghe, împreună cu parohul Marin Braniște, cu cântărețul Ion Costelian și pangarista Ana Ixerescu, trec la Mavrodolu. Părintele Marin Drăgușin trece la Sf. Ioan.

Biserica Domnească din Pitești în timpul restaurării. Sursa: arhiva bisericii.

La începutul lui septembrie 1963 clopotnița-turn este demolată⁷⁰ – între 1964-1966, perioada de încetare a lucrărilor datorită lipsei avizului superior

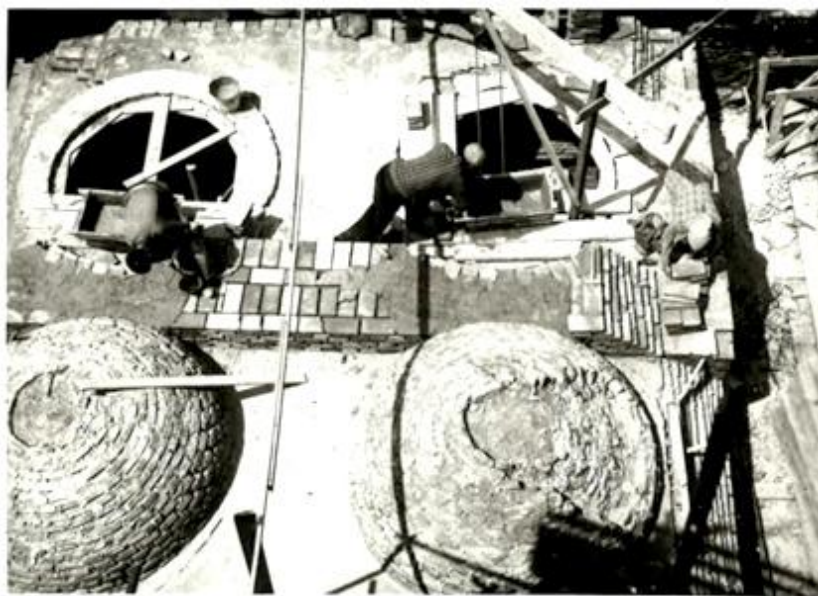

Inventarul mobil și arhiva sunt mutate la biserica Mavrodolu și la Protoierie. Documentele pe baza cărora biserica Sf. Gheorghe din Pitești s-a închis pentru restaurare au fost următoarele: 1. adresa Sfatului Popular nr. 20.136/1963 2. avizul Departamentului Cultelor nr. 11351/1963 3. Avizul C.S.C.A.S. nr. 6295/1963 4. ordinul episcopiei nr. 8404/1963.

⁷⁰ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, Devizul din 3 septembrie 1963. Momentul demolării turnului inestetic în toamna lui 1963 este probat, în afara documentelor din dosarul I.N.P., și de o mărturie foto, vezi *Secera și ciocanul*, anul XIV, nr. 3101/23 aprilie 1964, p. 2. În această fotografie inopinată, dinspre Nord, biserica apare fără turn. O altă mărturie asemănătoare este, foarte probabil, și cea de Crăciunul aceluiași an, cu parcul nou, din față, acoperit de zăpadă, Idem, anul XIV, nr. 3311/26 decembrie 1964, p. 2. Materiale rezultate din demolarea clopotniței și a pridvorului în operațiunea din septembrie 1963: 7000 de cărămizi (în valoare de 2100 lei, împărțite în 3 părți egale între Sfatul Popular Slătioare, pentru satisfacerea unui „interes obștesc”, parohiile Izvorani și Ștefănești, pentru construirea de clopotnițe), 240 de foi de tablă galvanizată (700 de kilograme în valoare de 2100 lei, cumpărată peste un an de Ilina Gheorghe din Dobrogostea, cu promisiunea că va da și bisericii de acolo pentru o troiță) și 2500 de kilograme de deșeuri de brad și de stejar (în valoare de 375 de lei, donate cântăreților Dobre Georgescu și Ioan Costelian), vezi Arhiva bisericii Mavrodolu, „Registru de ședințe ale Consiliului și Adunării parohiale 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968”, f. 53-54 și f. 67.

pentru o etapă superioară de renovare, respectivul pridvor stă demolat⁷¹. Sondajele încep imediat după evacuare, din moment ce peste o lună, pe 17 septembrie, la șantierul de la Sf. Gheorghe se întrunește toată conducerea D.M.I.⁷² pentru a constata rapid rezultatele și pentru a decide. Această urgență, repetăm, venea din nevoia arhitecților de a demonstra organelor locale importanța monumentului și, prin urmare, de a-i schimba soarta care o păștea aproape irevocabil.

*Biserica Domnească din Pitești. Pronaos. Refacerea bolților.
Foto, arh. Ștefan Balș, 1967. Sursa: Arhiva I.N.P., fond D.M.I., dos. 7045 bis.*

⁷¹ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, Adresa internă din 31 iulie 1964 și cea din 20 ianuarie 1965 a arh. Ștefan Balș. În vara lui 1964 se terminase faza STE și se aștepta avizul pentru faza PA. Acesta va veni, după cum vom vedea, de-abia peste doi ani, timp în care biserica a fost mereu amenințată cu demolarea. În aceeași lună inginerul M. Itigan, șeful grupei de execuție, îi scria arh. Ștefan Balș să urgenteze avizul, deoarece el comandase deja 75.000 de cărămizi de epocă, vezi adresa lui către grupa de proiectare din 27 iulie 1964.

⁷² Componența: președinte: arh. Gheorghe Curinschi (director tehnic D.M.I.), membri: prof. arh. Horia Teodoru, prof. arh. Gr. Ionescu, prof. arh. Richard Bordenache, Emil Lăzărescu (Institutul de Istorie a Artelor), Constantin Bălan, arh. Andrei Pănoiu (Direcția Artelor CSCA), arh. Ștefan Balș (secretar), R. Mănciulescu (din Grupa de Proiectare), Dinu Rosetti, arheolog, M. Breazu (șeful șantierului Muntenia), G. Butnaru (șeful lotului Câmpulung-Pitești din cadrul grupei de execuție). Invitați: ing. Matei Ghigiu, vice-președinte al Sfatului Popular al Regiunii Argeș, P. Niculescu, director D.S.A.P.C., regiunea Argeș, vezi Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, p.v. din 17 septembrie 1963, f. 1.

Se comunică următoarele constatări: 1. valoarea de unicat arhitectural pe care o deține biserica domnească din Pitești, „aparținând unui tip aparte, necunoscut până în prezent” (concluzie generală) 2. „în interiorul bisericii, în preajma zidului de nord al edificiului, la pronaos și naos, au ieșit la iveală fundațiile unei biserici mai vechi de epoca lui Constantin Șerban Basarab. Cercetările în continuare vor trebui să urmărească traseul acestor ziduri pe întreaga suprafață a bisericii” 3. „la exterior, în zona altarului, a rezultat existența unui masiv de zidărie în axul absidei care pare să marcheze urma unui contrafort, element constructiv interesant, care nu se întâlnește frecvent în arhitectura muntenească a epocii” 4. „tot la exterior, decapările de tencuiele la vechiul pridvor au scos la iveală urmele unor stâlpi masivi la zidărie cu largi arcade monumentale, de un tip necunoscut până acum. În registrul superior se constată, în plus, existența altor arcade, mai zvelte, corespunzătoare vechii clopotnițe care, construită deasupra pridvorului, avea cornișa cu puțin mai ridicată ca restul bisericii. Plastica generală a acestui pridvor cu clopotniță în arcade deschise la nivelul superior constituie un model aparte în rândul rarelor monumente cu particularități asemănătoare din epoca respectivă, ceea ce imprimă bisericii din Pitești caracterul de unicat arhitectural amintit mai sus” 5. „decapările executate în diferite locuri pe fațada de nord a bisericii și în axul altarului au pus în evidență frumosul parament de cărămidă al monumentului. A apărut astfel în mod evident atât desenul și proporțiile celor două registre decorative suprapuse care împodobeau fațada, cât și detaliile ciubucelor de cărămidă care încadrau panourile și firidele cornișei originale de sub streșină” 6. „cercetările preliminare au adus, de asemenea, precizări și în ceea ce privește boltirile originale ale pronaosului, cu interesante detalii constructive și decorative ale turlei. Boltirea pronaosului, inspirată de la Dealu, se sprijinea pe un masiv arc transversal care împărțea spațiul în două sectoare pentru a face astfel posibilă ridicarea celor două turle mici (azi dispărute). Cât privește turla mare a pantocratorului care se păstrează aproape intactă, inclusiv toate detaliile constructive și, îndeosebi, decorative exterioare, constituie un element de o valoare documentară excepțională pentru o restaurare integrală” 6. Se intuiește că în apropierea bisericii exista curtea domnească din Pitești 7. Se recomandă „amplificarea cercetărilor”, transformarea în „muzeu de veche artă religioasă” și totala dezafectare din interior prin demontarea tâmplii de lemn și scoaterea strănilor, demolarea imediată a ante-vestibulului și a clopotniței, detencuirea întregului monument⁷³.

⁷³ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, f. 3-5. Aceleași concluzii, în aceeași zi, și din partea arh. Horia Teodoru, vezi Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, f. 1-2, articolul intitulat „Biserica domnească (Sf. Gheorghe) din Pitești”. Fosta existență a contraforturilor, de inspirație moldovenească, era, credem, gustul ctitorei, Doamna Bălașa, fiica unui grec și a unei moldovence.

Rezultatele de mai sus veneau în urma raportului preliminar de cercetare al arheologului Dinu V. Rosetti, însărcinat în acest sens, care lucrase continuu, în regim de urgență, în perioada august-octombrie 1963. Cu toată graba – motiv îndeajuns de neștiințific pentru ca arh. Eugenia Greceanu, care a studiat documentul, să impute caracterul nesistematic al săpăturilor lui Dinu V. Rosetti⁷⁴ –, cercetarea arheologică din acest an rămâne singura cu un relativ aspect de amploare pe acest monument, rezultatele fiind, așadar, foarte prețioase. Cercetătorul le va publica de-abia în 1977⁷⁵.

S-au propus în exterior două secțiuni de cercetare arheologică. Prima, perpendiculară pe latura de nord, la intersecția dintre naos și pronaos (pridvorul de azi, deoarece încă din 1875-1876 zidul de azi, refăcut de Ștefan Balș, fusese demolat). A doua, perpendiculară pe absida din partea de răsărit a bisericii. Alte detalii foarte importante: 1. „în mod vădit”, tinda a fost adăugată ulterior (informație corectă, arhiva bisericii păstrând informația că în 1889 Carlo Scolari face un antreu în fața noii clopotnițe). 2. în secțiunea întâi, în latura de nord a bisericii, „au avut loc subzidiri, într-o vreme mai nouă” 3. „în partea de răsărit, prin secțiunea II, s-a dat de lucrări de zidărie făcute, o dată cu construirea monumentului, care ar putea indica posibilitatea existenței aci a unui contrafort” 4. în ambele secțiuni din în exteriorul bisericii, numeroase inhumatii; în a doua secțiune unele inhumatii de preoți. „Aceste inhumatii, ca și lucrările de consolidare și dispozitivul de aerisire au deranjat terenul și nu îngăduiesc a stabili vechiul nivel de călcare. Pentru aflarea acestui nivel, vor fi necesare noi sondaje” 5. tot în exterior, câteva olane simple, neputându-se preciza dacă provin de la biserică sau de la fostele clădiri din jur 6. „elementele de datare, rămășițe ale culturii materiale, în primul rând ceramica, nu coboară mai jos de secolul al XVII-lea (în spațiul restrâns al cercetărilor efectuate până în prezent).

În interiorul bisericii se trasează trei secțiuni de cercetare arheologică: 1. în tindă (actualul pridvor), „perpendicular pe vechea tindă, devenită ulterior pronaos. S-a dat aici de un paviment din fragmente de lespezi poate ale podestei treptelor ce legau vechea tindă de exteriorul bisericii”. 2. „în vechea tindă, perpendicular pe latura zidului ce o desparte de naos, cuprinzând și o parte a deschiderii ușii dintre cele două încăperi. 3. „în vechiul pronaos, de-a lungul axei mediane și ferestrele de nord ale bisericii”. Rezultate: 1. „actualul nivel de călcare se compune dintr-un mozaic de ciment sub care se află un strat gros de 50 de centimetri de moloz ce suprapune nivelul de călcare de la care pornesc gropnițele și mormintele din interior. Cu o singură excepție, toate mormintele au fost profanate cu prilejul efectuării mozaicului modern, cât și în

⁷⁴ Arh. Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 91.

⁷⁵ Dinu V. Rosetti, *Observații arheologice privind vechimea orașului Pitești*, în „R.M.M.-M.I.A.”, anul XLVI, 1977, 1, pp. 69-71.

vremea când s-a procedat la construirea unor proporții mai noi. O gropniță mai veche (posibil secolul al XVII-lea, cum ne arată rămășițele unei candelă de sticlă și a unei paftale de metal alb, este suprapusă și tăiată de de înhamțiuni mai recente. Din acesta era numai una nederanjată și conținea osemintele unui preot – cum ne arată vestigiile veșmintelor și o cruce de metal alb care se afla pe pieptul înhumatului. Mormântul poate fi datat în prima jumătate a secolului al XIX-lea) 2. „Cu prilejul acestor cercetări destul de restrânse s-a putut constata, în actuala fază a cercetărilor, că monumentul actual nu suprapune altul mai vechi”. 3. „îngroșarea zidăriei de-a lungul peretelui de nord, observată în interiorul vechiului pronaos, o obișnuită lărgime a fundațiilor constatată și la alte monumente similare” 3. un zid gros despărțea naosul de pronaos. Recapitulare rezultate: „1. Actualul pronaos și etajul clopotniței ridicată deasupra alcătuiu tinda inițială. Nu s-a găsit nicio urmă care să indice prezența unei scări exterioare pentru accesul la etajul clopotelor. 2. Decapările de zidărie ne-au dat puțința de a constata că vechea tindă era deschisă. 3. Săpăturile au dus la descoperirea zidurilor despărțitoare dintre vechea tindă și pronaos, cât și dintre pronaos și naos. 4. Nu s-au găsit urmele altei construcții anterioare”⁷⁶.

Repetăm, suntem în 17 septembrie 1963, zi în care toată conducerea D.M.I., împreună cu invitați importanți, vizitează șantierul pentru a constata rezultatele cercetărilor și pentru a lua decizii privind restaurarea. Descoperirea existenței reale a etajării pridvorului intervine imediat acestei vizite, arhitectul menționând-o într-un document din 18 octombrie, același an⁷⁷. Noutatea, potrivit arh. Eugenia Greceanu, este inedită vizavi de soluțiile de până atunci domnești și boierești, fiind un apanaj al domniei⁷⁸. Arhitectul restaurator menționa că această descoperire unicat la 1656, devenită primat arhitectonic⁷⁹, coroborată cu întreg corpusul, restaurat, dădeau „excepționala sa valoare în

⁷⁶ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, „Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice de la biserica Sf. Gheorghe din Pitești”, arheolog Dinu V. Rosetti, f. 1-3.

⁷⁷ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, „Raport asupra lucrărilor efectuate la biserica Sf. Gheorghe din Pitești”, arh. Ștefan Balș, 18 octombrie 1963.

⁷⁸ Arh. Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 142. Modelul cu foișor supraetajat va fi reluat la biserica din Filipeștii de Pădure, Prahova (1688) și din Preajba, Dolj (1778-1779).

⁷⁹ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, Dos. 7042, Referatul nedat (foarte sigur 1964) al arh. Florica Dimitriu. Se evidențiază alte caracteristici noi descoperite în 1963-1964: „1. Un pridvor deschis cu arcade și stâlpi octogonali din zidărie peste care se ridică arcadele mai mici ale unei clopotnițe cuprinsă în corpul bisericii și depășind numai cu puțin cornișa acesteia. Plastica monumentală realizată prin această suprapunere de arcade nu se mai găsește la niciunul din monumentele contemporane (ei). 2. Turla naosului, în întregime autentică, de la cornișa cu zimți, încă păstrată sub tencuială până la decorația cu câte trei ciubuce pe muche a pereților – document excepțional de rar. 3. Un contrafort de fundație în axul altarului, element cunoscut în Țara Românească numai la încă două monumente (Curtea Veche din București și biserica fostei mănăstiri Stelea)”.

cadrul evoluției vechei arhitecturi Muntenești⁸⁰. Din toamna lui 1963 până în 1967 biserica domnească va sta în acest stadiu, cu pridvorul demolat, un aspect sumbru, care nu o va avantaja deloc. Materialele rezultate din demolarea din 1963 vor fi donate altor biserici sau vândute de epitropia Mavrodolu unor slujbași bisericești, prin negociere⁸¹.

Prin urmare, considerându-se toate aceste descoperiri, în 14 februarie 1964 D.M.I. dă un nou aviz de continuare a restaurării (alte avize din aceeași ședință: consolidarea bisericii Arbore și transformarea grajdurilor din cadrul curții castelului Peleş). Totuși, lucrurile stagnează periculos și în acest an. Într-un document intern al bisericii parohul Marin Braniște se plângea în 20 iulie 1966 președintelui C.S.C.A.S. că restaurarea a fost întreruptă „de mai mult de doi ani de zile”⁸². În toamna lui 1964 parohia Enculești (azi în orașul Ștefănești), a cărei biserică nouă era nemobilată, cere parohiei Mavrodolu strănile din altarul de la Sf. Gheorghe și lambriurile de la cafas⁸³, parohia Oarja, 15 metri liniari de strană, tot de aici⁸⁴, și parohia Călinești, „niște străni” de la fosta Sf. Nicolae, demolată⁸⁵. În tot acest timp, inventarul bisericii este depozitat la protoierie, la Mavrodolu și la Sf. Vineri. În biserică rămân mobilierul (o parte din străni – 10 metri liniari fiind la protoierie, urmând, mai apoi, să fie date parohiei Enculești și 15 metri liniari, parohiei Oarja –, jețul arhieresc, policantrul mare)⁸⁶. Catapeteasma din lemn rămâne pe loc, probabil pentru a fi și ea mutată. Arhitectul restaurator însă nu a mai reactivat vechea catapeteasmă de zid – probabil datorită și faptului că nu-i știa forma, dar și pentru că cea actuală, a sculptorului M. Babic, estetic, era foarte frumoasă.

În ianuarie 1965 Ștefan Balș insistă pentru reluarea lucrărilor la Sf. Gheorghe. Este vorba despre: 1. „să se atace lucrările de cercetare în interior, adică decaparea integrală a tencuielilor la bolți și pereți, inclusiv turla, desfăcerea pardoselilor, săpături pentru coborârea nivelelor, schele etc. 2. Să se termine zidăria, betoanele și acoperișul sub forma definitivă la pridvorul rămas

⁸⁰ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, articolul nedatat „Restaurarea bisericii Sf. Gheorghe din Pitești”, f. 2.

⁸¹ Pr. Constantin Onu, Vasile Novac, *op. cit.*, pp. 147-149.

⁸² Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, p. 6, p.v. nr. 6/27 august 1966.

⁸³ Arhiva bisericii Mavrodolu, Pitești, „Dos. C.14, 1964. Diverse de natură economică”, foile 43 și 46.

⁸⁴ Arhiva bisericii Mavrodolu, Pitești, „Dos. C.14, 1964. Diverse de natură economică”, f. 45.

⁸⁵ Arhiva bisericii Mavrodolu, Pitești, „Dos. C.14, 1964. Diverse de natură economică”, f. 48.

⁸⁶ Arhiva bisericii Mavrodolu, Pitești, „Registru de ședințe ale Consiliului și Adunării parohiale 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968”, foile 62-63. În vara anului 1964 D.M.I. vrea să-și stabilească în protoierie câteva birouri, deci partea de inventar de la Sf. Gheorghe depozitată acolo trebuie mutată din nou, probabil la Sf. Vineri. Parohiile Enculești și Oarja, vor, dacă se poate, strănile. Menționăm că toate materialele vândute din demolarea părților din biserica domnească au trecut în bugetul parohiei gazdă, Mavrodolu.

restaurat numai parțial pe anul 1964”⁸⁷. Din documente se pare că în 1965 nu s-a lucrat mai nimic la Sf. Gheorghe, biserica trecând, după cum am văzut, printr-o nouă amenințare cu demolarea⁸⁸. În prima lună a lui ianuarie 1966 arh. Ștefan Balș revine asupra bisericii și vrea să cumpere din timp 60.000 de cărămizi pentru continuarea lucrărilor⁸⁹ – gest că biserica a scăpat de pericolul demolării după cererea arh. Nicolae Bădescu către Nicolae Ceaușescu din 4 octombrie 1965 de păstrare și restaurare a bisericii din Pitești, avizată.

Primul efect al salvării bisericii de la demolare este reînființarea ei prin ordinul nr. 1526 / 4 iulie 1966 al Episcopiei Râmnicului și Argeșului⁹⁰, având ca epitrop pe Constantin Știrbu, reales și în 1968⁹¹.

Arh. restaurator Ștefan Balș. Sursa: arhiva I. N. P.

⁸⁷ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, Adresă internă a D.M.I., 20 ianuarie 1965.

⁸⁸ Potrivit doamnei Gheorghe Elisabeta (87 ani) și domnului Tudose Ion (82 ani) într-unul din anii perioadei 1963-1965 armata se strânsese împrejurul catedralei Sf. Gheorghe, încercând s-o demoleze. Mai mult, domnul amintit susține că, de fapt, demolarea nu a reușit la început, timp pentru reușita celor care îi doreau salvarea. Mărturie culese de autor în anul 2015.

⁸⁹ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, Adresă internă D.M.I., 6 ianuarie 1966.

⁹⁰ Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, p. 5, p.v. nr. 6/27 august 1966. Va mai urma o nouă reînființare, prin ordinul episcopiei nr. 14511/9 decembrie 1967, vezi Arhiva bisericii Mavrodolu din Pitești, „Corespondența, 1968”, f. 8.

⁹¹ Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, pp. 2 și 27. Reales în 1970, Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, p. 68. Decedat în 13 iunie 1970, propus a fi trecut în „Cartea de Aur” a bisericii și pomenit anual la 21 mai deoarece „și-a onorat cu ostenele deosebit de meritorii încredințarea primită și calitatea avută, atât în perioada restaurării, 1963-1968, cât și la redeschiderea, în 1968, a bisericii”, p. 77.

Parohul Marin M Braniște e delegat să ceară lămuriri D.M.I. și C.S.C.A.S. de ce nu reîncep lucrările și să insiste pe lângă aceste instituții pentru reluarea lor⁹². Parohia e proaspăt reînființată, parohul merge la Ilie Băncilă, conducătorul Lotului nr. 41 Pitești al DMI⁹³, însărcinat cu executarea lucrărilor de restaurare, să urgenteze. Se scrie D.M.I., fără răspuns, se scrie C.S.C.A.S., la fel. Parohul îl întreabă pe subdirectorul D.M.I., Munteanu. Acesta așteaptă și el o autorizație. Parohul invită la biserică, proprietatea statului, pe domnișoara arh. Florica Dimitriu. În ziua convenită, parohul, cu protopopul C. Dejan și cu fostul paroh, Marin S. Diaconescu, pensionar, intră în biserică, arhitectul întârziind. Acesta venind mai târziu, îi somează pe clerici, prin paznicul monumentului istoric, să părăsească incinta, locașul fiind în proprietatea D.M.I., încredințat acestuia de către Episcopia Râmnicului și Argeșului. După acest trist și mic eveniment, clericii roagă pe arhitect să amenajeze măcar pridvorul și pronaosul în fața iernii ce se așteaptă, pentru accesul credincioșilor⁹⁴.

Nu se amenajează nimic pentru cult, ci se continuă restaurarea, cel puțin scriptic. De data aceasta însuși episcopul Iosif Gafton însărcinează pe părintele Braniște să ceară D.M.I. demersurile pentru reînceperea lucrărilor⁹⁵.

Pr. Marin M. Braniște în anii cincizeci ai secolului trecut, viitor paroh și salvator al bisericii. Sursa: arhiva bisericii, „Cartea de Aur”.

⁹² Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, p. 5, p.v. nr. 5/22 august 1966.

⁹³ Viitorul paroh Constantin Grigorescu, menționa accidental într-un proces verbal din 1977 că restauratorii bisericii au fost arh. Ștefan Balș și ing. Ilie Băncilă, Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, p. 260, p. 266.

⁹⁴ Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, p. 6, p.v. nr. 6/27 august 1966 și Arhiva..., Dos. 2/1966, f. 47-49.

⁹⁵ Arhiva..., Dos. 2/1966, f. 30-31, f. 67, f. 72. Situația bisericii în septembrie 1966, potrivit raportului parohului către episcopie: 1. „altarul e intact, dar ocupat cu materialele arheologice descoperite: vechile ancadrame de piatră ale ușilor și ferestrelor, vechea piatră cu prima pisanie, oseminte și alte relicve găsite în mormintele din pronaos etc.” 2. Catapeteasma, îmbrăcată în rogojini 3. Naosul e intact, ocupat de materialele de construcții, amvonul e îmbrăcat în rogojini 4. În pronaos săpăturile adânci au fost umplute și nivelate, pictura și tencuiala au fost îndepărtate 5. Pridvorul e doar parțial restaurat, fără acoperiș, baza e în totalitate săpată adânc, „până la rădăcină” 6. „Peste tot în biserică și împrejur sunt schele, iar în curte o grămadă mare de

Pe 16 octombrie 1966 se redeschide oficial șantierul D.M.I. în privința restaurării radicale a bisericii Sf. Gheorghe din Pitești⁹⁶. Lucrările vor costa 1.210.723 lei, sumă suportată în exclusivitate de Statul român, gest care va fi mult timp amintit în alocuțiuni și în actele oficiale ale clerului de aici. Echipa va fi propusă pentru premiere în 1968-1969, aceasta fiind următoarea: arh. Ștefan Balș (șef de proiect), ing. Teodor Barbu (rezistență), arh. Rodica Matache (redactare plănși), Ilie Băncilă (tehnician, șef de șantier), Vasile Liscan (meșter)⁹⁷.

La începutul lui 1967 arh. Ștefan Balș insistă asupra reconstruirii celor două turlle de pe pronaos. Conform procesului verbal al unei ședințe D.M.I. din 4 ianuarie 1967 se discută despre amplasarea turllelor mici care trebuiesc zidite din nou: „În cursul cercetărilor s-au găsit în pronaos urmele arcului median dispărut care împărțea spațiul în două travee longitudinale, urmele timpanelor fostelor bolți, păstrate pe perețele de vest și urmele, cioplite în zidărie, a zidului despărțitor dintre naos și pronaos. Aceste elemente, la care se adaugă datele cuprinse într-o descriere a bisericii dinainte de dărâmare, din sinodicul bisericii, fac posibilă reconstituirea celor două turlle ale pronaosului dărâmate în 1875. (...) Să se studieze o variantă suplimentară pentru amplasarea turllelor pronaosului pentru a obține o grupare a celor trei turlle în felul vechilor monumente cu trei turlle similare (Dealul, Gura Motrului și Brebu)”⁹⁸. Că monumentul este pe mâni bune o arată componența comisiei: președintele D.M.I., arh. Richard Bordenache, membri, arhitecții Horia Teodoru, Grigore Ionescu, V. Bilciurescu, E. Lăzărescu, P. E. Miculescu, Ștefan Balș (proiectantul). O delegație D.M.I. urmează să se deplaseze în acest scop în săptămâna 9-14 ianuarie la Pitești⁹⁹. Poziționarea turllelor mici se decide însă,

---

balast, un bazin de apă, niște polăți etc.”. Dr. Zicu în *op. cit.*, îl acuză pe episcopul Iosif Gafton că nu a ajutat biserica domnească din Pitești de la demolare, ba chiar a împins-o spre ea. Scriptic, din actele interne de la Mavrodolu, parohia gazdă, apar doar două lucruri. Primul, foarte important, este că episcopul scrie „Văzut, 5 oct. 1965”, apoi se semnează pe procesul verbal al Consiliului Parohial de aici, din 20 iulie 1965, pentru acceptul demolării. Al doilea, de context, acela că timp de doi ani episcopul nu a venit la Pitești (jumătatea lui 1964, să zicem, până pe 15 mai 1966), vezi Arhiva bisericii Mavrodolu din Pitești, „Dosar A 1, 1966. Ordine și corespondență cu organele bisericești superioare și autorități”, f. 14. Documentul este o cerere neutră a protoieriei Pitești ca fiecare biserică să trimită un preot la Sf. Vineri, deoarece acolo, după doi ani de absență la Pitești, episcopul va sluji. Urmează o mică gafă, probabil inconștientă. Parohul îl trimite pe părintele Braniște, protopopul (sau episcopul, nu știm) îl refuză. Toată această corespondență este însemnată cu stiloul pe textul dactilografiat.

⁹⁶ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7045, f. 2, p.v. din 5 octombrie 1968.

⁹⁷ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, f. 4-5, articolul nedatat „Restaurarea bisericii Sf. Gheorghe din Pitești”.

⁹⁸ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7045, f. 2, p.v. nr 1/4. 01. 1967.

⁹⁹ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, Memoriul din 7 ianuarie 1967 al arh. Ștefan Balș. Rezoluția directorului D.M.I., Richard Bordenache asupra componenței delegației care va merge

după o prezentare-argument a arh. Ștefan Balș, tocmai pe 18 aprilie 1967: „Se propune refacerea turelelor mici către vestul pronaosului, iar spațiul rămas către est va fi acoperit cu două bolți în leagăn”. Așadar, decizia este luată (se putea opta ca la Dealu, cu turele mici spre est, în apropierea turlei mari). Totuși, Comisia recomandă proiectantului „să studieze o variantă cu bazele celor două turele ieșite din învelitoare, fără turele, și o variantă cu închiderea părților superioare ale pronaosului cu calote”¹⁰⁰.

În primul trimestru al anului 1967 se descoperă în colțul din partea de sud-est a pronaosului pornirea arcelor de susținere a fostelor turele mici dispărute, ceea ce clarifică și mai mult decizia finală de amplasare a lor¹⁰¹. În martie 1968 se cercetează piatra tombală din fața sfintei mese. În afara datei, 1661, nu s-a mai putut citi nimic¹⁰². Tot acum, de ambele părți (D.M.I. și Adunarea Parohială a bisericii convocată la Mavrodolu¹⁰³, unde era găzduită încă din 1963) discută despre necesitatea repictării pronaosului și pridvorului, deoarece pictura era distrusă de lucrări. Amândouă forurile se întreabă dacă se repictează în ulei sau se pictează într-un registru nou, în frescă. Devizul este făcut în vară de către prof. Gheorghe Popescu din București¹⁰⁴. Pe 5 octombrie 1968 se face recepția provizorie, Statul dând înapoi Bisericii monumentul restaurat¹⁰⁵. Restaurarea este una „foarte bună”, colectivul fiind premiat, ulterior pentru ea. Încă din martie 1968, când restaurarea era aproape finalizată, Adunarea Parohială „aduce mulțumiri conducătorilor noștri de stat prin a căror

---

la Pitești: prof. arh. Grigore Ionescu, prof. arh. Horia Teodoru, arh. Bilciurescu, arh. Curinschi, L. Vasilescu.

¹⁰⁰ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, f. 1, p.v. nr 10/18 aprilie 1967.

¹⁰¹ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, un memoriu nedatat, în faza PE (1967-1968), semnat de arh. Ștefan Balș.

¹⁰² Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042, „Referat asupra deplasării efectuate la Pitești în ziua de 6 martie 1698”, nedatat, incomplet (se păstrează la dosar doar f. 1; foarte probabil, era semnat de către arheologul Dinu V. Rosetti). Sub ea, potrivit relatării, nu s-a putut cerceta nimic, deoarece piatra nu s-a putut deplasa. Referentul este de părere că ea a fost adusă din alt punct din biserică. Există, în această privință, legende locale potrivit cărora ea astupă o intrare într-un refugiu medieval. Posibilitatea ar fi un lucru foarte normal pentru această perioadă, mai ales la o biserică domnească. Există deja o intrare într-un tunel de fugă la Sf. Gheorghe-Domnesc din Târgoviște. În afară de an, pr. Marin Braniște a putut citi și numele domnitorului, Grigore Ghica.

¹⁰³ Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, p. 25, p.v. nr. 6/24 martie 1968.

¹⁰⁴ Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, p.v. nr. 8/ 12 iulie 1968.

¹⁰⁵ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7045, f. 1. Președintele comisiei de recepție, arh. Corneliu Borcea. Membrii comisiei: arh. Ștefan Balș (proiectare D.M.I.), arh. Florica Dumitriu (beneficiar D.M.I.), ing. Mihail Itigan (execuția lucrării D.M.I.), arh. Cristian Moisescu (secretarul comisiei). Au preluat monumentul: pr. consilier Aurel Popescu (din partea Episcopiei Râmnicului și a Argeșului), protopopul de Pitești Constantin Dejan, parohul Marin Braniște și Grigore Crișan (Direcția Tehnică a județului Argeș). A mai participat și șeful de lot al lucrării de restaurare (nr. 41), Ilie Băncilă.

grijă și bunăvoință biserica domnească sfântul Gheorghe și-a redobândit întreaga sa valoare documentară și artistică, putându-se număra astfel printre monumentele de seamă ale Patriei”¹⁰⁶. În 5 mai 1969, ora 15 și 15 minute, proiectantul Ștefan Balș este invitat în cadrul emisiunii radiofonice „Restaurarea monumentelor”, unde vorbește despre restaurarea bisericii domnești din Pitești¹⁰⁷.

Restaurarea, după cum am amintit, a fost exemplară. Iată câteva impresii „la cald” din partea unor distinși intelectuali: „Fericit să revăd biserica Sf. Gheorghe din Pitești atât de fidel restaurată, sper că și alte monumente vor putea curând să-și regăsească haina originală”, Ștefan Andreescu, *Istorie*, București, 13 iunie, 1969¹⁰⁸. „Trecând prin această localitate am vizitat această construcție veche, lăcaș de cultură și refugiu de suflete. Fiind de specialitate constructori considerăm aceasta ca una din perlele vechilor meșteri ai neamului”, semnăturile indescifrabile a doi ingineri din Oradea, 30 iunie 1969¹⁰⁹. „Uimit și impresionat de frumusețea acestui monument, mai cu seamă de rar întâlnita catapeteasmă, plec din Pitești cu una dintre cele mai minunate amintiri din viața mea, nu înainte de a trimite un gând pios către cei ce au salvat monumentul și spre ce cu atâta grijă îl întrețin”, Prof. D. D. Botez, maestru emerit al artei, București, 7 iulie 1969¹¹⁰. „Sunt fericit de salvarea acestui monument și de îngrijita lui restaurare. O podoabă a orașului. Ce bine ar fi dacă s-ar găsi și urmele *minunatului foișor* al lui Neagoe Basarab. Laudă celor care s-au trudit întru aceasta”, Aurelian Sacerdoțeanu, prof. univ. București, Virginia Sacerdoțeanu, 11 august 1969¹¹¹.

Rămânem la impresia de fond din 1976 a fostului paroh Marin Diaconescu: „Abia acum, după sute de ani, și-a recăpătat și orașul Pitești un centru frumos cum cred că nu au multe orașe din țară. Devenind Municipiu, tocmai de un astfel de centru avea nevoie. Nu numai străinii, ci și localnicii nu se satură admirând acest centru nou al Municipiului Pitești. Și tot ce s-a făcut parcă s-a făcut spre a pune tot mai mult în evidență biserica Sf. Gheorghe care este nu numai biserică domnească, dar și cel mai important monument istoric din Pitești. În loc de demolare s-a făcut restaurare, investindu-se circa două milioane. Minune a lui Dumnezeu”¹¹²?

¹⁰⁶ Arhiva..., „Parohia Sf. Gheorghe I. Procese-verbale 1966-1986”, p. 25, p.v. nr. 6/24 martie 1968.

¹⁰⁷ Arhiva I.N.P., fond D.M.I., Dos. 7042.

¹⁰⁸ Arhiva..., „Condică de însemnări și impresii pentru români, 1969-1987”, f. 1.

¹⁰⁹ Arhiva..., „Condică de însemnări și impresii pentru români, 1969-1987”, f. 2.

¹¹⁰ Arhiva..., „Condică de însemnări și impresii pentru români, 1969-1987”, f. 9.

¹¹¹ Arhiva..., „Condică de însemnări și impresii pentru români, 1969-1987”, f. 16.

¹¹² Arhiva..., „Cartea de Aur...”, f. 160. Același fost paroh amintește că restaurarea de la Sf. Gheorghe a făcut obiectul licenței preotului Dinu Ilie, Arhiva..., „Cartea de Aur...”, f. 170. Nu am consultat această lucrare.

Aproape acceptabilă atunci (a se citi „de înțeleș”), astăzi remarcă fostului paroh s-a depreciat dezamăgitor pentru chiar însuși visul comunist. Nu este vorba, bineînțeleș, de biserica veche din centru – care, în această formă, va rămâne valabilă estetic până la finalul timpului –, ci de estetica de ansamblu a centrului civic piteștean – și nu numai – care, inerent, s-a perimat. Blocurile proletare abia își mai țin fațadele, chiar și termoizolate (un alt sacrilegiu adus intenției arhitectului din timpul „clădirii socialismului”), totul aduce a sfârșit ironic de ev „mediu” sovietic. Cât despre clădirea „inamic” pe atunci, „Casa Albă” popular, Prefectura și Consiliul Județean Argeș, aceasta, potrivit chiar unor voci contemporane ei, nu a fost estetică nici măcar la inaugurare. Ea continuă să coopteze involuntar, în repetitivitatea arcadelor ei republicane, o amenințare încă activă și un tern care cere el însuși demolarea. Cine va câștiga cursa timpului? Probabil că nu este nicio întrecere, ci doar ciclicitate investită ilegal cu un anumit fel de morală. Istoriografic însă, trebuie să reținem un lucru simplu și ireparabil deocamdată: sub clădirile socialiste din centrul Piteștiului și ale tuturor orașelor vechi din România stă încă, mută și neutră, însăși istoria lor, adică a noastră. În cazul multora, și aceasta este tragedia arheologică, nu se mai poate recupera nimic.

SAVING FROM DEMOLITION AND RESTORING
THE PRINCELY CHURCH OF PITESTI (1963-1968)

Abstract

Once the seizure of power through fraud by the "democratic" regim, old urban centres of all cities in Romania are beginning to undergo radical transformations. In Pitesti almost all medieval urban ensemble is demolished, ostinat gesture, one of the largest aesthetic and architectural genocides in the history of the medium cities according to Romania-arch. Eugenia Gamboa

After the demolition of the Church of St. Nicholas (also called as „clock”) in 1962, follows the only princely church of Pitesti, St. George, the elder sister, with two years older than the current patriarchal cathedral. She will be saved by the Patriarch Justinian-asked by the Vicar Marin M. Braniste, precious local historic, by the restorers- architects, from D.M.I. (Direction of Historical Monuments) and by several important historians of the time. Follows the switching of the restauration sentence, on the Romanian state money, between 1963-1968.

Restaurateur architect Ștefan Balș not only makes the restoration at St. George-Princely Pitești an example that even today is followed by those of the Guild, but discovers some architectonic pluses. Among them, the most important, which, since then, appears in all compendia of old Romanian architecture: over-floors the open porch. Restored, it seems that the monument was again threatened, this time by Elena Ceaușescu. About simple, hierarchical, the only one who would have been opposed a new demolition was Nicolae Ceaușescu, and he, in turn, were a persecuter.